

WAGENINGEN UR

For quality of life

wetenschapswinkel

Boer-en-Zorg

Onderzoek naar de kernkwaliteit van de zorgboerderij

Noortje van den Nieuwenhuizen
Greet Blom

April 2009

Rapport 244

Boer-en-Zorg

Onderzoek naar de kernkwaliteit van de zorgboerderij

Noortje van den Nieuwenhuizen¹

Greet Blom²

Universiteit Utrecht¹

Plant Research International²

Colofon

TITEL

Boer-en-Zorg

Onderzoek naar de kernkwaliteiten van de zorgboerderij

OPDRACHTGEVERS

Jaap Hoek Spaans, Stichting Landzijde te Purmerend
Piet van IJendoorn, Zonnehoeve te Zeewolde

PROJECTCOÖRDINATIE

Greet Blom, Plant Research International

BEGELEIDINGSCOMMISSIE

Jaap Hoek Spaans, Stichting Landzijde, Purmerend;
Piet IJendoorn, Zonnehoeve, Zeewolde;
Annet Smit, senior onderzoeker van Gelderse Roos Instituut voor Professionalisering;
Neeltje Widlak, behandelcoördinator Bijzonder Jeugdwerk Brabant;
Hans van Stokrom, voorheen: Steunpunt Landbouw & Zorg, Barneveld;
nu: LandbouwPlus, Barneveld;
Gerard Straver, coördinator Wetenschapswinkel Wageningen UR;
Ben Valkenburg, Universiteit Utrecht;
Jan Hassink, Plant Research International;
Greet Blom, projectleider wetenschapswinkel, Plant Research International.

FOTO'S

Noortje van den Nieuwenhuizen
Thedinghsweert, pagina x en 19

LAY-OUT

Hildebrand DTP, Wageningen

DRUK

Grafisch Service Centrum Van Gils B.V., Wageningen

ISBN

90-8585-086-X

WETENSCHAPSWINKEL WAGENINGEN UR

Rapportnummer 244, april 2009, www.wetenschapswinkel.wur.nl

Boer-en-Zorg

Onderzoek naar de kernkwaliteiten van de zorgboerderij

Rapportnummer 244

Noortje van den Nieuwenhuizen en Greet Blom, Wageningen, april 2009

Plant Research International Business Unit Agrosysteemkunde

Postbus 16
6700 AA Wageningen
(0317) 48 05 49
www.pri.wur.nl

Plant Research International is een onderzoeksinstituut voor strategisch en toepassingsgericht onderzoek. Het werkterrein loopt van DNA-niveau tot concepten voor productiesystemen. Agrosysteemkunde doet onderzoek naar o.a. multifunctioneel landgebruik, zorglandbouw en duurzaam land- en watergebruik met respect voor mens, milieu en natuur.

Stichting Landzijde

Purmerend

Landzijde is sinds 1 december 2003 een AWBZ erkende zorginstelling voor zorgboerderijen in Noord-Holland. Er zijn 76 agrarische bedrijven aangesloten bij Landzijde, die tijd vrijmaken voor het verlenen van zorg, voor het bieden van leer- en werkervaringsplaatsen en voor het geven van begeleiding bij reïntegratietrajecten. Alle zorgboeren zijn door Landzijde opgeleid om op professionele wijze begeleiding te kunnen bieden. Het meewerken op een boerenbedrijf is binnen de zorgsector in opkomst. Landzijde fungeert daarin als professioneel loket en bemiddelaar. Niet alleen voor boeren om hun zorgaanbod aan te bieden, maar ook voor zorg- en begeleidingsinstellingen die op zoek zijn naar geschikte arbeidsintegratie plekken of dagbesteding voor hun cliënten. Landzijde ziet zorglandbouw als integraal onderdeel van multifunctionele landbouw en ziet hierin voor zichzelf een landelijke taak om kennis te vergaren, te toetsen en te verspreiden.

Zonnehoeve

Zeewolde

Zonnehoeve is een biologisch dynamisch gemengd bedrijf en bestaat sinds 1981. Het bedrijf heeft 200 hectare voor melkvee en akkerbouw en heeft bovendien een bakkerij en een stoeterij. Daarnaast beheert Zonnehoeve middels maaien en begrazing 600 hectare natuurgebied in extensief beheer. De doelstelling van Zonnehoeve is om kringlopen zo veel mogelijk te sluiten. Zonnehoeve heeft in samenwerking met drie andere Flevolandse biologische bedrijven een regionale internetwinkel opgezet (de Hofwebwinkel) en hanteert de merken Ekokeur en Demeter.

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Postbus 9101

6700 HB Wageningen

(0317) 48 39 08

e-mail: wetenschapswinkel@wur.nl

www.wetenschapswinkel@wur.nl

www.wetenschapswinkels.nl

Maatschappelijke organisaties, zoals verenigingen en belangengroepen, die niet over voldoende financiële middelen beschikken, kunnen met onderzoeksvragen terecht bij de Wetenschapswinkel Wageningen UR. Deze biedt ondersteuning bij de realisatie van onderzoeksprojecten. Aanvragen moeten aansluiten bij de werkgebieden van Wageningen UR: duurzame landbouw, voeding en gezondheid, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen.

Inhoud

Voorwoord.....	vii
Samenvatting.....	ix
1 Inleiding: zorg en landbouw	1
1.1 Ontwikkelingen in de zorglandbouw	1
1.2 De zorgboerderij.....	2
1.3 Ontwikkelingen in de zorgsector	4
1.4 Het onderzoeksproject.....	6
2 Onderzoeksoopzet	9
2.1 Insteek van het onderzoek.....	9
2.2 Onderzoeksstrategie.....	9
2.3 Doelgroepen	10
2.4 Dataverzameling.....	11
2.5 Data analyse	11
2.6 Validiteit en betrouwbaarheid	11
2.7 Gebruikte begrippen	12
3 Resultaten	13
3.1 Plaatsing.....	13
3.1.1 Rol van de zorgboer.....	13
3.1.2 Conclusie	14
3.2 Taakverdeling	14
3.2.1 Op zoek naar een match	14
3.2.2 Onderscheid in manier waarop invulling gegeven wordt aan de match	15
3.2.3 Conclusie	17
3.3 Dagindeling	17
3.3.1 Tijden	17
3.3.2 Conclusie	18
3.4 Begeleiding	19
3.4.1 Invulling van de begeleiding	20
3.4.2 Conclusie	23
3.5 Visie	23
3.5.1 Overeenkomsten	23
3.5.2 Verschillen	25
3.5.3 Conclusie	26
3.6 Kwaliteiten	27
3.6.1 Kernkwaliteiten	27
3.6.2 Van kenmerk naar kwaliteit	28
3.6.3 Conclusie	29
4 Conclusies	31
4.1 Kernkwaliteiten	31
4.2 Verschillen in opzet van boerderijen	32
4.3 Het profileren van de zorgboerderij	32
5 Discussie.....	35
5.1 Vraaggericht werken toepassen in de praktijk	35
5.2 De zorgboerderij als context voor vraaggericht werken	35
5.3 De kwaliteiten van de zorgboerderij uitdragen	36
5.4 Hoe verder met de discussie over vraaggericht werken?.....	36

6	Aanbevelingen.....	37
6.1	Aanbevelingen voor zorgboeren.....	37
6.2	Aanbevelingen voor beleidsmakers.....	37
6.3	Aanbevelingen voor onderzoek.....	37
	Literatuur.....	39
	Bijlage I Respondenten op de zorgboerderijen.....	41
	Bijlage II Specifieke karakteristieken van de zorgboerderijen.....	42
	Bijlage III Vragenlijst cliënten.....	44
	Bijlage IV Vragenlijst zorgboeren.....	45
	Bijlage V Protocollen voor observatie.....	47

Voorwoord

In de afgelopen tien jaar heeft de zorglandbouw een grote vlucht genomen. Het aantal zorgboerderijen is meer dan vertienvoudigd en inmiddels vindt een grote verscheidenheid aan doelgroepen zijn weg naar de zorgboerderij. Wekelijks bezoeken zo'n 10.000 zorgvragers de zorgboerderijen en dit aantal neemt nog steeds toe. Deze groei geeft aan dat de zorgboerderij voorziet in een behoefte vanuit de maatschappij en een heilzame werking heeft voor zeer uiteenlopende doelgroepen.

Zo begint de zorglandbouwsector een volwassen, zelfbewuste sector te worden, die een duidelijk zichtbare plaats inneemt binnen het landbouw- en zorg- domein. Om deze positie te versterken is verdere professionalisering van de sector nodig. De opdrachtgevers van deze studie hebben, denk ik, goed gezien dat het daarom op dit moment belangrijk is om het wezenlijke en werkzame van de zorgboerderij te onderbouwen en expliciet te maken. Dit kan een belangrijke impuls zijn voor verdere versteviging en verdieping van de sector.

Zorgboerderijen hebben hun waarde al bewezen. De zorgvrager staat centraal in een omgeving waarin gelijkwaardigheid en aandacht voor ieders eigenheid cruciaal zijn. De diversiteit van mensen en werkzaamheden worden gekoesterd. De houding van de boer, de zorgzame leefgemeenschap en de context van het bedrijf bieden een gezonde omgeving. Een belangrijk onderdeel van die context is zinvol werk. Zorgboeren, die vanuit inspiratie en betrokkenheid al jarenlang landbouw en zorg combineren, hebben inmiddels een schat aan ervaringskennis opgebouwd, waarmee ze bijdragen aan de kwaliteit van leven, herstel en empowerment van de zorgvragers. Nu wordt het belangrijk dat die basiskwaliteiten een goede onderbouwing krijgen en de meerwaarde van zorgboerderijen voor het voetlicht wordt gebracht.

Het belang van dit onderzoek is, dat een goede beschrijving van die meerwaarde zal bijdragen aan de erkenning van de zorglandbouw door andere sectoren. Dit zal de samenwerking tussen de landbouw en de zorgsector verstevigen en hierdoor kunnen mensen met een hulpvraag betere ondersteuning krijgen bij het vinden van een geschikte dagbesteding.

De uitdaging is, dat zorgboeren de inzichten uit dit onderzoek gebruiken om hun kernkwaliteiten beter te profileren en verder te ontwikkelen. Daarnaast geeft het handvatten om allianties aan te gaan met geestverwanten buiten de landbouw en zorgsector om zo de zorgboerderij steeds toegankelijker te maken voor de zorgvragers uit de maatschappij.

Ik ben er van overtuigd, dat de sector Landbouw en Zorg een nog veel belangwekkender rol in onze samenleving gaat spelen en verwacht dat de uitkomsten van dit onderzoek daar een verdere bijdrage aan zullen leveren. Aan allen, die in deze sector werkzaam zijn, zou ik willen zeggen: 'Ga zo door!'

Bart Jan Krouwel
'Kwartiermaker' Platform Landbouw en Zorg i.o.

Samenvatting

De zorglandbouwsector heeft in de afgelopen periode een explosieve groei doorgemaakt en het aantal cliënten is navenant toegenomen. De toekomst van de zorglandbouw zal onder meer afhangen van de tevredenheid van cliënten en de manier waarop vormgegeven wordt aan professionalisering. Hoewel de kwaliteit en effectiviteit van zorgboerderijen duidelijk worden ervaren, zijn deze nog steeds niet wetenschappelijk onderbouwd. Er is daarom behoefte aan gegevens over de meerwaarde van de zorgboerderij en informatie over aspecten die het succes van zorgboerderijen bepalen. Dit onderzoek heeft zich daarom gericht op de kernkwaliteiten van de zorgboerderij en meer specifiek op de samenhang tussen het welzijn van de cliënt en de gang van zaken op de zorgboerderij bekeken vanuit een cliëntperspectief. Hierbij is vooral ingezoomd op de sociale processen en een objectieve definiëring van de kernkwaliteiten.

Er zijn twee type zorgboerderijen bestudeerd: zorgbedrijven met agrarische activiteiten en agrarische bedrijven met een zorgfunctie. Bovendien zijn twee doelgroepen in de studie meegenomen: de doelgroep jeugd en de doelgroep volwassenen met een psychische hulpvraag. Aan de hand van kwalitatieve mondelinge interviews is de dagelijkse gang van zaken op de zorgboerderij onderzocht. Aan zowel cliënten als zorgboeren zijn vragen gesteld over elementen die in de dagelijkse gang van zaken een rol spelen, zoals taakverdeling, dagindeling en begeleiding. Ook zijn de cliënten tijdens hun werkzaamheden geobserveerd.

Uit de interviews blijkt dat op de zorgboerderij wordt aangesloten bij de cliënt en dat de dagbesteding plaatsvindt in een context waarin een serieus product wordt neergezet. Cliënten ervaren dit heel nadrukkelijk als positief. Bij de taakverdeling aan het begin van de werkdag wordt een match gezocht tussen de capaciteiten van de cliënt en de taken die gedaan moeten worden. Ook bij de dagindeling wordt aangesloten bij de capaciteiten van de cliënt. Hierin maken cliënten weliswaar niet zelf keuzes maar zorgt de zorgboer er voor dat de ontwikkeling van de cliënt wordt bevorderd. Op die manier heeft de cliënt toch in zekere mate de regie over zijn eigen ontwikkelingstraject.

De visie van de zorgboeren wordt gekenmerkt door het streven naar respect, interactie en gelijkwaardigheid. De zorgboer kijkt naar de persoon achter de cliënt, streeft ernaar om de cliënt vertrouwen te geven en laat zijn eigen handelen bepalen door de behoeften van de cliënt. Hiermee sluit de zorgboer aan bij de trend in de zorgsector naar vraaggericht werken. Deze manier van begeleiding wordt door de cliënten ook heel duidelijk ervaren als een samenwerkingsrelatie op basis van gelijkwaardigheid.

Er zijn geen fundamentele verschillen in kernkwaliteiten gevonden tussen de doelgroep jeugd en de doelgroep mensen met een psychische hulpvraag. De twee doelgroepen verschillen wel wanneer het gaat over de rol van de zorgboerderij in het totale traject van de cliënt. Hier gaat het met name om de functie van zorgboerderij en de vorm van opvang.

Ook blijken er geen verschillen in kernkwaliteiten tussen de verschillende typen zorgboerderijen. Maar desondanks lijkt het onderscheid wel te leven onder de zorgboeren.

Een belangrijk aspect bij het profileren van de zorgboerderijen blijkt het 'expliciet maken van het handelen'. Hierin is wel een duidelijk verschil te zien tussen de zorgbedrijven en de agrarische bedrijven. Zorgboeren met een agogische achtergrond zijn gewend op hun handelen te reflecteren, erover te praten en dit dus expliciet te benoemen. Zij zijn daardoor in staat om praktische kennis te expliciteren en onder woorden te brengen. Zorgboeren van agrarische bedrijven noemen vaak de kenmerken van de zorgboerderij in plaats van de kwaliteiten.

Voor de ontwikkeling en het voortbestaan van de sector is het van belang dat praktische kennis over de kernkwaliteiten expliciet gemaakt wordt. Wanneer de kwaliteiten van de zorgboerderij door zorgboeren goed en eenduidig onder woorden worden gebracht, krijgen stakeholders duidelijke informatie over de kernkwaliteiten van de zorgboerderij. Dit leidt tot een betere profilering van de zorglandbouw, het verbeteren van de discussie over de verschillen in bedrijfsopzet tussen bedrijven en het verbeteren van de communicatie met externe betrokkenen.

1 Inleiding: zorg en landbouw

Op een zorgboerderij, ook vaak landbouw- zorgcombinatie genoemd, gaan agrarisch werk en zorg hand in hand. Op verschillende soorten land- en tuinbouwbedrijven vinden allerlei mensen, zoals deelnemers met een verstandelijke- en/of lichamelijke beperking, personen met een psychische en sociale hulpvraag of zorgbehoevende ouderen, een dagtaak. Ze helpen ieder naar eigen kunnen mee op het bedrijf, bijvoorbeeld door dieren te voeren of planten te poten. Meestal gaat het om dagbesteding of dagopvang voor mensen die om wat voor reden dan ook veel zorg en begeleiding nodig hebben. Sommige boerderijen bieden de mogelijkheid om ook op de boerderij te wonen of te logeren. Daarnaast komen er steeds meer boerderijen die sociale activering, arbeidstraining of een begeleide werkplek bieden. De zorgboerderij is geen nieuw fenomeen. Van oudsher waren boerderijen vaak al een plek waar mensen met een beperking welkom waren om mee te helpen. Doordat er in de loop van de tijd veel zorgvoorzieningen zijn gekomen, was de 'helende' functie van boerderijen een beetje uit het oog verloren. In de afgelopen jaren hebben de zorgboerderijen deze functie weer opgepakt en dit blijkt ook in de huidige tijd in een behoefte te voorzien (zie: www.landbouwzorg.nl). De zorglandbouw, en in het bijzonder de zorgboerderij, staan in dit onderzoek centraal. Ik ga op zoek naar de kernkwaliteiten van de zorgboerderij en meer specifiek naar de samenhang tussen het welzijn van de cliënt en de gang van zaken op de zorgboerderij vanuit cliëntperspectief.

1.1 Ontwikkelingen in de zorglandbouw

Voor de ontwikkelingen in de zorglandbouw is het van belang om zowel de context van de zorgsector als die van de landbouwsector te bestuderen. In de zorgsector heeft de afgelopen decennia een verschuiving plaatsgevonden. Tussen 1960 en 1980 groeiden de uitgaven aan de sociale sector in nagenoeg alle geïndustrialiseerde landen. In de jaren '70 en '80 is het begin van een verandering in discours te zien. Er komt een eind aan de expansie van de sociale sector met name door de oliecrisis van '74. Omstreeks de jaren '90 ontstaat er kritiek op de verzorgingsstaat en op de autoritaire en paternalistische professional. De democratie vereist van organisaties dat zij transparant zijn en verwacht van de professional dat zij geen monopoliepositie meer bekleedt. Daarnaast werd er gezegd dat de verzorgingsstaat negatieve effecten zou hebben op de markteconomie, omdat hoge collectieve lasten economische groei in de weg zouden staan en het sociale vangnet voor ontmoediging van werk zorgde (Duyvendak, 2006). Er vindt een verschuiving plaats van beleid dat gericht is op het behouden van inkomen en verstrekken van uitkeringen als recht naar beleid dat werkgelegenheid stimuleert, waarbij de burger meer eigen verantwoordelijkheid heeft en de toegang tot uitkeringen bemoeilijkt wordt. Er is dus sprake van een verschuiving van een beschermingsparadigma naar een activeringsparadigma (Gilbert, 2004). In paragraaf 1.3 zullen de ontwikkelingen in de zorgsector nog nader toegelicht worden.

De zorgboerderij bevindt zich op het snijvlak van zorg en landbouw. Naast ontwikkelingen in de zorgsector wordt zij beïnvloed door ontwikkelingen in de landbouwsector en daar vinden we ook andere opvattingen. In de landbouwsector hebben de ontwikkelingen geleid tot de dilemma's waarmee men momenteel wordt geconfronteerd, en al in het begin van de twintigste eeuw zijn ingezet (Omslag, 1997). In 1900 werkten er nog veel arbeiders op het land. Ook werden mensen die niet mee konden komen in de maatschappij opgevangen op de boerderij. Tussen 1900 en 1950 is het platteland leeggestroomd. De mensen trokken naar de groeiende industriële sector. Met als gevolg dat het agrarische gezin de arbeidsprestatie bijna volledig op zich nam. Deze leegstroom van het platteland werd gestimuleerd door de opkomst van arbeidsintensieve bedrijfsvormen door mechanisering en de vertechnologisering van het platteland. Hierdoor nam de productiviteit enorm toe. De omslag kwam in 1960. Vanuit de tegencultuur werden de centrale waarden van de landbouwvoortgang ter discussie gesteld. Zo ontstond de alternatieve landbouw. Tussen de alternatieve landbouw en de reguliere landbouw zijn grote verschillen te zien. Aan de alternatieve landbouw liggen andere concepten ten grondslag dan aan de reguliere landbouw. In de alternatieve landbouw wordt uitgegaan van een samenhang tussen natuur, cultuur en mens. De reguliere landbouw vond deze holistische denkers geen boeren. Het ging de alternatieve landbouw immers niet primair om productie, maar om gezondheid in al haar aspecten. In de jaren '80 begint ook

de reguliere landbouw zich zorgen te maken over de ontwikkelingen in de landbouw en de gevolgen daarvan voor het milieu. Men ging nieuwe wegen zoeken, onder andere door de verbreding van landbouwdoelstellingen (Omslag, 1997). Deze verbreding kan zich uiten in het uitbreiden van gewassen, of door een andere bedrijfstak toe te voegen aan het bestaande boerenbedrijf. De toekomst van de landbouw komt ter discussie te staan (Oomen, 2002) en er is een duidelijke noodzaak tot het zoeken naar verbreding. De maatschappelijke acceptatie van de enorme effecten op natuur en milieu die de productiviteitsstijging van de landbouw met zich mee heeft gebracht is afgenomen. Om hernieuwd draagvlak te krijgen dient de landbouw zich weer meer te richten op het leveren van diensten en producten die maatschappelijk worden geaccepteerd. De landbouw moet een nieuwe balans vinden tussen economische en maatschappelijke aspecten in haar bedrijfsvoering. Een aantal agrarische bedrijven heeft deze omslag al gemaakt en heeft het bedrijf verbreed met nieuwe activiteiten, zoals recreatie, kinderopvang of zorg (Oomen, 2002). Vanuit de ontwikkelingen in de verzorgingsstaat, vooral de activering van de burger, en ontwikkelingen in de landbouwsector, waarbij vermaatschappelijking centraal staat, is de zorgboerderij een belangrijk maatschappelijk fenomeen. De zorgboerderij voorziet namelijk in een functie waarin landbouwdoelstellingen en doelstellingen van de zorg samenkomen. Dit komt tot uitdrukking in de enorme groei die de zorgboerderij de afgelopen jaren heeft doorgemaakt.

1.2 De zorgboerderij

De zorgboerderij is een voorbeeld van een setting waarbij de twee sectoren, landbouw en zorg, samenkomen. Zorgboerderijen zijn bedrijven waar landbouw en zorg worden gecombineerd, ofwel bedrijven waar agrarische activiteiten gecombineerd worden met een aanbod van werk, dagbesteding of behandeling voor cliënten uit de zorg- en welzijnssector (Hassink, 2006). Het aantal en de diversiteit van cliënten die begeleiding krijgen op een zorgboerderij nemen snel toe. Momenteel bestaan er circa 800 zorgboerderijen welke wekelijks door ongeveer 10.000 cliënten worden bezocht. In bijna alle gevallen biedt de zorgboerderij dagbesteding en een beschutte werkplek. Er komen ook steeds meer zorgboerderijen waar cliënten wonen. Op veel zorgboerderijen werken verschillende doelgroepen, zoals mensen met een verstandelijke beperking, jongeren met gedragsproblemen en mensen met een psychische problematiek (Blom, 2007). Nederland kent reeds dertig jaar een aantal zorgboerderijen. De meeste zijn gestart vanuit idealisme. Sommige van de zorgboerderijen ontwikkelden zich van een agrarisch bedrijf tot een zorgboerderij. Andere begonnen als tuinproject van een zorginstelling. Dit leidt tot verschillende vormen van zorgboerderijen, op deze verschillende vormen kom ik later in het verslag uitgebreid terug.

Tot 1997 leidden zorgboerderijen een moeizaam bestaan (Omslag, 1997). Rond 1997 keerde het tij. Regionale instellingen gingen samenwerkingsverbanden aan met zorgboerderijen. Ook vanuit de agrarische sector kwam belangstelling voor de zorgboerderij. Zorglandbouw maakt sinds 1997 een explosieve groei door (zie tabel 1).

Tabel 1 Toename van het aantal zorgboerderijen tussen 1998 en 2007
(Bron: www.landbouwzorg.nl, 2008)

	1998	2000	2001	2003	2004	2005	2006	2007
Bestaande zorgboerderij	75	214	323	372	432	591	720	839
Projectplan opgesteld	13	49	55	53	28	28	25	29
Serieuze oriënteerders	?	114	110	141	119	37	26	23

Mensen uit verschillende doelgroepen vinden hun weg naar zorgboerderijen. In Tabel 2 worden de meest voorkomende doelgroepen op de zorgboerderij vanaf 2001 weergegeven.

Tabel 2 De meest voorkomende doelgroepen op een zorgboerderij vanaf 2001
(Bron: www.landbouwzorg.nl, 2008)

	2001	2003	2004	2005	2006	2007
Verstandelijke beperking	238	271	301	395	455	551
Psychische hulpvraag	103	118	156	232	289	376
Lichamelijke beperking	43	55	75	116	146	182
(ex-) Gedetineerden	33	30	28	31	38	43
(ex-) Verslaafden	43	40	48	65	77	116
Jeugdzorg	42	42	62	131	166	226
Speciaal onderwijs	-	-	42	118	162	193
Ouderen	-	-	32	65	96	152
Dementerende ouderen	31	39	42	51	65	100
Langdurig werklozen	28	32	63	116	140	170
Autisme	-	11	61	157	227	316
Niet-aangeboren hersenletsel	-	-	21	59	73	115
Burn-out	27	35	68	110	127	169
Kinderopvang	12	13	18	38	46	65

De grootste toename vindt plaats in 2007 vanwege het aantal zorgboerderijen voor deelnemers met een verstandelijke beperking. Daarnaast is de afgelopen jaren het aanbod van plaatsen voor jongeren met stoornissen uit het autistisch spectrum, jongeren uit het speciaal onderwijs, mensen met een niet-aangeboren hersenletsel en jongeren uit de jeugdzorg fors toegenomen. Op veel zorgboerderijen zijn mensen uit verschillende doelgroepen welkom. Deze combinaties kunnen leiden tot een positieve wisselwerking tussen diverse mensen met verschillende beperkingen en hulpvragen. Mensen met een verstandelijke beperking en mensen met een verslavingsachtergrond kunnen bijvoorbeeld vaak heel goed samenwerken en veel van elkaar leren. Een ander mogelijk voordeel is dat een combinatie van doelgroepen leidt naar diverse bronnen van financiering.

De meeste zorgboeren richten zich op dagbesteding voor mensen met een hulp- of zorgvraag. Daarnaast bieden ook steeds meer zorgboerderijen een arbeidstoeleidingstraject aan. Ook zijn er diverse zorgboerderijen waar een woonfunctie aanwezig is (zie tabel 3). Op sommige zorgboerderijen worden verschillende vormen van zorgverlening gecombineerd. Er zijn dan bijvoorbeeld naast woon-/werkplaatsen ook mogelijkheden voor dagbesteding.

Tabel 3 Vormen van zorgverlening op zorgboerderijen vanaf 2001 (Bron: www.landbouwzorg.nl, 2008)

	2001	2003	2004	2005	2006	2007
Dagbesteding	284	332	368	532	608	759
Wonen/werken	61	69	73	80	88	100
Arbeidstoeleiding	127	134	142	183	196	238

De begeleiding van deelnemers op de zorgboerderij wordt op diverse manieren gefinancierd:

zorg vanuit de AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten),

1. financiering in het kader van de arbeidsreintegratie,
2. financiering vanuit de landbouw en
3. overige financieringsbronnen zoals fondsen en subsidies.

Veruit de meeste zorgboerderijen bieden dagbesteding aan aan deelnemers met een persoonsgebonden budget (PGB). Het aantal zorgboerderijen met een eigen AWBZ toelating neemt gestaag

toe. Op dit moment is een ontwikkeling gaande dat groepen zorgboeren zich regionaal organiseren in een vereniging of stichting en vervolgens gezamenlijk een AWBZ toelating aanvragen. Daarnaast is er een kleine groep zorgboerderijen die gefinancierd wordt vanuit de (lokale) overheid of reclassering (zie: www.landbouwzorg.nl, 2008).

1.3 Ontwikkelingen in de zorgsector

Dit onderzoek sluit aan bij de actuele verschuivingen in de zorgsector naar meer vraaggestuurd werken. Deze benadering wordt momenteel als belangrijk in de zorgverlening beschouwd, omdat:

- Het 'aansluiten bij de cliënt' de kern is van de hulpverlening,
- De veranderingen in de verzorgingsstaat en de huidige trends leiden tot vraaggericht werken.
- Vraagsturing aansluit bij de discussie over 'zorg op maat' en de emancipatie van de cliënt.

In de zorg was lange tijd het medische model dominant. Hierin stond de stoornis of handicap van de patiënt centraal. Het belangrijkste doel was om de 'zieke kant' te genezen en de zieke af te zonderen van anderen in een instelling. Maar aan het einde van de twintigste eeuw kwam deze houding binnen de gezondheidszorg onder vuur te liggen. Dit had niet alleen betrekking op de bureaucratie en het professionalisme, maar ook op de wijze waarop het aanbod van diensten georganiseerd was. Deze vond men onevenwichtig en niet meer goed afgestemd op de steeds mondiger wordende cliënt.

In de traditionele zorgsector was weinig oog voor de ontplooiing en verdere ontwikkeling van cliënten. De voorzieningen waren erop gericht om de beperkingen van zorgvragers te ondervangen. Veel hulpverleners begonnen zich echter af te vragen of je op deze manier met individuen om kunt/mag gaan die, om wat voor reden dan ook, toch al in een problematische maatschappelijke positie verkeren (Coenen-Hanegraaf *et al.*, 1999). Men begon te beseffen dat aansluiting bij de individuele cliënt noodzakelijk was en 'vraaggericht werken' een goed alternatief bood na de hausse van privatisering, deregulering en marktwerking (Bosselaar, 2002). De basis voor 'vraaggericht werken' werd gelegd in een aantal succesvolle experimentele projecten op het gebied van het arbeidsvoorzieningen beleid (Krijnen-Hartegrink, Valkenburg, van de Berg, in: Bosselaar, 2002) en in het kader van 'supported employment' (Coenen-Hanegraaf in Bosselaar, 2002).

Zoeken naar aansluiting bij de cliënt heeft niet alleen betrekking op vaardigheden, maar ook op zijn motivaties, zelfopvattingen en sociale achtergrond (Bosselaar, 2002). Hieraan voorbij gaan kan negatieve consequenties hebben. Iemand met een hulpvraag beschikt over evenveel competenties als iedere andere burger, maar gebruikt die wellicht op een andere manier.

De termen 'vraaggerichtheid' en 'vraagsturing' worden nogal eens door elkaar gebruikt. Toch zijn er verschillen tussen deze twee begrippen. 'Vraaggerichte zorg' wordt omschreven als "een gezamenlijke inspanning van patiënt en hulpverlener die erin resulteert dat de patiënt de hulp ontvangt die tegemoet komt aan zijn wensen en verwachtingen en die tevens voldoet aan professionele standaarden" (RVZ, 1998 in Bosselaar, 2002). 'Vraagsturing' wordt gedefinieerd als "het vergroten van de mogelijkheden om binnen de financiering en de organisatie van de gezondheidszorg de wensen van de zorgvrager tot hun recht te laten komen". In feite bepaalt de vraag in de markt zo het aanbod van de zorg (RVZ, 2000 in Bosselaar 2002). Vraaggerichte zorg vindt aldus plaats op het individuele niveau en vraagsturing is dus de facilitering van vraaggerichte zorgverlening (Bal, 2008).

De basiselementen van 'vraaggericht werken' zijn: integratie en emancipatie. Het gaat erom dat mensen uit hun isolement worden gehaald, integreren in de samenleving en emanciperen, ofwel hun vaardigheden ontwikkelen en (waar mogelijk) zelfstandig worden. Daarom moet de hulpverlener eerst samen met de cliënt zijn uitgangspositie in kaart brengen. Pas daarna kan op een adequate manier gezocht worden naar een passend einddoel van een traject (Coenen-Hanegraaf *e.a.*, 1999).

Integratie is effectief, wanneer de manieren van handelen van de diverse betrokkenen (zowel deelnemer als begeleider) bij elkaar aansluiten.

Emancipatie van de cliënt betekent aan de ene kant 'gewoon' participeren in alledaagse contacten

en communicatie, zonder dat voortdurend iets geleerd moet worden, maar aan de andere kant ook verandering en ontwikkeling. Zo streeft men ernaar dat een deelnemer zelf leert via zijn eigen participatie, interactie en communicatie en daarnaast bijdraagt aan de vorming van een sociaal netwerk.

Een dagbestedingplek moet de mogelijkheden bieden om deze ontwikkeling ook in praktijk te kunnen brengen en moet de deelnemer kansen geven om dit zelf te bewerkstelligen. Dit zal voor de cliënt leiden tot meer zelfrespect en inzicht in de eigen competentie, en inzicht geven in het eigen vermogen om te kunnen bijdragen aan de productie of het bedrijfsproces. Het zal de cliënt ook een gevoel van autonomie en gelijkwaardigheid geven en een verbreding van netwerken mogelijk maken (Coenen-Hanegraaf e.a., 1999). De communicatie tussen cliënt en begeleider mag daarom geen eenrichtingsverkeer zijn, maar moet een interactie zijn, die is gebaseerd op gelijkwaardigheid en wederzijds respect. Voor mensen die gewend zijn om de regie over hun eigen leven te voeren, is dit vanzelfsprekend. Voor hulpvragers kan dit echter minder vanzelfsprekend zijn. Hoe minder een cliënt gewend is (of geleerd heeft) zelf de regie te voeren, des te meer zal de begeleider zich moeten inspannen om interactie, gelijkwaardigheid en (mede) zeggenschap tot stand te brengen (Bosselaar, 2002).

In de praktijk bepalen de mate van integratie en emancipatie hoeveel regie de cliënt heeft op zijn leven. Dit betekent dat:

- Voor de cliënt duidelijk moet zijn dat er in de ontwikkeling en uitvoering van een traject door hemzelf keuzes gemaakt moeten worden.
- Cliënten zoveel mogelijk zelf beslissingen moeten nemen over de stappen die tijdens de ontwikkeling en uitvoering van het traject gezet worden.
- De cliënt, afhankelijk van zijn mogelijkheden, zoveel mogelijk zelf moet ondernemen.
- De cliënt inzicht moet kunnen ontwikkelen in hetgeen de begeleider doet en wat zijn eigen reactie daarop moet zijn.

Deze regiefunctie van de cliënt impliceert dat de begeleider alert moet zijn op initiatieven en nieuwe zaken die de cliënt inbrengt en dat hij deze ook serieus neemt. Het betekent echter niet dat de begeleider zelf geen initiatieven inbrengt. Beslissend is niet wie wat inbrengt, maar hoe er met ieders inbreng omgegaan wordt (Coenen-Hanegraaf et al., 1999). Dit vraagt gelijkwaardigheid in de relatie tussen cliënt en begeleider en wederzijds vertrouwen.

Een volledige vraagsturing, waarbij de zorgvrager ook mogelijkheden en middelen heeft om te sturen, wordt echter onhaalbaar geacht. Daarvoor worden verschillende redenen aangevoerd (Garretsen, Bongers en Rijckmans in: Bosselaar, 2002):

Problemen op organisatorisch vlak. Het is moeilijk om het aanbod steeds tijdig aan te passen aan veranderingen in de vraag naar zorg. Ook de tendens naar schaalvergroting in de zorg kan complicerend werken en haaks staan op de (kleinschalige) behoefte aan zorgverlening dicht bij huis.

- Het huidige streven naar marktwerking. Veel categorieën zorgvragers, zoals bijvoorbeeld gebruikers van de geestelijke gezondheidszorg en verslavingszorg, hebben weinig of geen koopkracht en zijn zo minder interessant voor aanbieders.
- Een ideale marktwerking wordt sowieso als mythe beschouwd (Bons en Janssen, 2002). Daarbij wordt er vanuit gegaan dat vraag en aanbod automatisch bij elkaar komen. Door marktwerking zouden vrager en aanbieder niet van elkaar afhankelijk zijn en zou de vrager in alle vrijheid uit het aanbod kunnen kiezen. In werkelijkheid bestaat deze situatie niet. De markt heeft geen voelhorens voor de samenleving als geheel. Marktwerking kan daarom ook een desintegrerende werking op processen in de samenleving hebben.
- Draagvlak bij de bevolking. Op het oog is collectieve vraaggerichtheid wenselijk en lijkt een verdeling van de budgetten op basis van omvang en aard van de volksgezondheidsproblemen het beste voor de bevolking. Dit zal ongetwijfeld breed worden ondersteund, totdat echter de consequenties zichtbaar worden. Een afweging van het belang van gezondheidswinst tegen het belang van de kwaliteit van leven is wellicht moeilijk te maken.
- Een onduidelijke rol van de overheid. Volgens voorstanders van vraagsturing is de rol van de overheid: maatwerk leveren, efficiënt optreden, rechten en plichten in balans houden en mensen helpen om hun verantwoordelijkheid te nemen. Dit is volgens Bons en Janssen een te rooskleurige beeld. Volgens hen vult de overheid haar rol anders in: De overheid neemt niet meer afstand, maar worden juist de interventies steeds intenser. Door nieuwe instrumenten krijgt het beleid van empowerment het karakter van 'dwang en drang'.

- De sleutelpositie van deskundigen. Er wordt aangegeven dat de klant een professionaliserings-slag zal moeten maken. Maar de cliënten blijven, met al hun competentie, hun autonomie en hun keuzevrijheid, uiteindelijk onderwerp van beleid. Altijd zal over de vraag van de cliënt worden bemiddeld, als was het maar omdat het ene individuele belang strijdt met het andere (Bosselaar, 2002).

‘Vraagsturing’ moet dus meer worden ingezet als richtinggevend concept voor herzieningen in de zorg dan als doel op zich. Het gaat daarbij om een individuele, vraaggerichte benadering in de huidige maatschappelijke context voor een moderne manier om maatschappelijke problemen te lijf te gaan. De essentie is het aansluiten bij en gebruik maken van de competentie van mensen. Als die aansluiting tot stand wordt gebracht, kan en mag van mensen verantwoordelijkheid gevraagd worden voor hun eigen traject (Bosselaar, 2002). In deze studie worden de bevindingen van de interviews getoetst aan deze benadering.

1.4 Het onderzoeksproject

Er is de afgelopen jaren al veel beschrijvend onderzoek gedaan naar zorglandbouw (voor een overzicht: zie Hassink, 2007). Hieruit blijkt de explosieve groei van de zorglandbouwsector en de groei van het aantal cliënten. Daaruit komt naar voren dat de toekomst van zorglandbouw zal afhangen van de tevredenheid van cliënten, wetenschappelijk bewijs, de financiering, het initiatief van de boeren en de manier waarop vormgegeven wordt aan professionalisering. De kwaliteit en effectiviteit van zorgboerderijen worden ervaren, maar zijn nog steeds niet hard gemaakt en onderbouwd (Hassink, 2006). Er is nu behoefte aan duidelijke gegevens over de meerwaarde van de zorgboerderij en informatie over aspecten die het succes van zorgboerderijen bepalen. Hierin dient een vertaalslag gemaakt te worden van wat de zorgboerderij als context betekent naar de meerwaarde die de dagelijkse gang van zaken op de zorgboerderij heeft. Dat is het uitgangspunt voor dit onderzoeksproject. De opdrachtgevers van dit onderzoek zijn Jaap Hoek Spaans en Piet van IJzendoorn. Beide opdrachtgevers bekleden een belangrijke positie in de sector landbouw en zorg.

De opdrachtgevers geven aan dat de ervaringen in de zorglandbouw over het algemeen positief zijn. Derk Klein Bramel, een pionier in de wereld van zorglandbouw, schrijft hierover (in Hassink, 2006, p. 120): *“De ervaring is dat het geheel van de zorgboerderij gezondmakend is. Het biedt een rijke omgeving die het gezonde in de mens naar boven kan halen. Daarbij gaat het om kwaliteiten die elders in de samenleving schaarser worden. De basiselementen van de boerderij zijn de boer, die er elke dag weer is en de planten en dieren, die verzorging nodig hebben. Op de boerderij ben je samen aan het werk. Door de zorg voor planten, dieren, de omgeving en het bedrijf ontstaat er een relatie en betrokkenheid. Op een zorgboerderij neem je iemand op in de stroom van het leven en in een veelomvattend netwerk. Het bijzondere van de zorgboerderij is dat je werkt met levend materiaal: dieren en planten. Door het werken met planten en dieren leer je jezelf kennen en leer je met jezelf omgaan. Door het contact met de plantenwereld, de dierenwereld en de mensen waar je mee samenwerkt, biedt de boerderij een omgeving die levenszin, verbinding, betrokkenheid en verantwoordelijkheid stimuleert”*. De kwaliteit en effectiviteit van de zorgboerderij wordt onderbouwd door de theorie over de relatie tussen natuur en gezondheid. De gezondheidsraad en Raad voor milieu en natuuronderzoek (RMNO) hebben onderzoek gedaan naar de relaties tussen groene omgeving en gezondheid. In dit onderzoek onderscheiden ze vijf werkingsmechanismen: groen draagt bij aan herstel van stress en aandachtsmoeheid, stimuleert beweging, vergemakkelijkt sociaal contact, biedt mogelijkheden voor persoonlijke ontwikkeling en zingeving, en bevordert ontwikkeling van kinderen (Gezondheidsraad en RMNO, 2004).

Naast kwaliteiten en succesfactoren worden ook wel aandachtspunten en belemmeringen weer-geven (Ketelaars et al., 2002), nl:

Weinig inbreng van cliënten. Veel zorgboerderijen worden geleid door zorgboeren die niet gewend zijn om cliënten of hun familie te raadplegen over hun wensen voor de zorgboerderij.

- Onbekendheid bij cliënten en verwijzers. Hoewel het relatief nieuwe werkveld regelmatig is belicht in de media, is voor veel potentiële cliënten nog niet bekend dat een zorgboerderij een optie kan zijn voor dagbesteding of werk.

- De slechte bereikbaarheid van zorgboerderijen. Veel boerderijen liggen in landelijk gebied dat slecht bereikbaar is met het openbaar vervoer. Bovendien liggen de zorgboerderijen niet evenwichtig verspreid over Nederland.

De onderzoekers noemen kenmerken van de zorgboerderij (zoals een rijke omgeving en zorgvragende planten en dieren) als context om in te leven en te werken. Zij beschrijven de invloed van deze context op het welzijn van de cliënt. Zij besteden echter geen aandacht aan de sociale processen die plaatsvinden in deze context. Dit onderzoeksproject richt zich daarom met name op de kernkwaliteiten van de zorgboerderij met betrekking tot deze sociale processen en een objectieve definiëring van deze kernkwaliteiten. Op dit moment worden er effecten van de context slechts verondersteld. In dit onderzoek worden empirische gegevens verzameld over kwaliteiten en wordt in kaart gebracht wat er gebeurt op de zorgboerderij en om welke redenen dat mogelijk succesvol is of aanknopingspunten biedt voor verdere ontwikkeling. Zo kan een bijdrage worden geleverd aan de bevordering van de verdere professionalisering en profilering van de zorgboerderij.

De zorglandbouw betreft twee sectoren: De zorgsector en de landbouwsector. Mogelijk kan een combinatie van deze twee helpen om structurele problemen in beide sectoren en in de samenleving als geheel te verminderen. Zorglandbouw kan een voorbeeld zijn van de gewenste betrokkenheid van de samenleving bij de zorg voor mensen met een beperking of stoornis. Het kan ook perspectief bieden aan agrarische ondernemers die niet verder willen op de weg van schaalvergroting en specialisering. Daarnaast is er in de samenleving altijd een aantal mensen dat niet mee kan komen. Mensen die buiten de boot vallen, moeite hebben met participeren en ondersteuning nodig hebben. Voor hen zijn er sociale voorzieningen, traditionele zorgvoorzieningen en nieuwe zorgvoorzieningen, waaronder de zorgboerderij. De opdrachtgevers voor dit project zeggen over het belang van wetenschappelijk onderzoek voor de zorglandbouw: "Onderzoek is van groot belang voor meer algemene definiëring en erkenning van de landbouw als basis van het leven, cultuurdrager en leverancier van maatschappelijke functies. Er is duidelijk draagvlak voor dit onderzoek. Ook bij verenigingen komt de behoefte aan erkenning van de waarde van zorg in de landbouw regelmatig ter sprake. In de medische wereld wordt expliciet gevraagd om meer inzicht en kwantitatief bewijs van de meerwaarde van zorgboerderijen voor de zorgsector." Met mijn onderzoek wil ik een bijdrage leveren aan kennis over de kernkwaliteiten van de zorgboerderij en daarmee aan de ontwikkeling van de zorglandbouw. *(Noortje van den Nieuwenhuizen)*

2 Onderzoeksopzet

Dit onderzoek richt zich op het zoeken naar de kernkwaliteiten op zorgboerderijen. Dit zijn noodzakelijke voorwaarden die aanwezig moeten zijn om een effect te bereiken op een genezingsproces of de kwaliteit van leven. Hiervoor is gekeken naar de sociale samenhang tussen de rol van de zorgboer en de kwaliteiten van de zorgboerderij, ofwel: wat betekent het handelen van de zorgboer voor het traject van de cliënt en welke resultaten levert dit op? Dit levert criteria op voor formulering van de kwaliteiten van zorgboerderijen.

Het zoeken naar de kernkwaliteiten is gebaseerd op de veronderstelling dat vraaggericht werken bijdraagt aan een wenselijk positief resultaat en zo een kernelement vormt in de kwaliteit van zorgboerderijen.

2.1 Insteek van het onderzoek

Voor de uitvoering en afbakening van het onderzoek zijn de volgende keuzes gemaakt:

1. Er worden twee type zorgboerderijen bestudeerd: zorgbedrijven met agrarische activiteiten en agrarische bedrijven met een zorgfunctie.
2. Een zorgboerderij met een sterk zorgkarakter is een zorgboerderij waar de zorg centraal staat en de landbouwproductie bijzaak is. De begeleiders hebben vaak een zorgachtergrond. Een agrarisch bedrijf met zorgfunctie, daarentegen, is een zorgboerderij waar de landbouwproductie centraal staat. Vaak betreft het een bestaand agrarisch bedrijf dat door verbreding met een zorgfunctie een tweede inkomen genereert. De begeleiding wordt vaak geboden door een boer/boerin met een landbouwachtergrond.
Er lijkt een tweedeling te bestaan tussen deze twee type zorgboerderijen. Dit onderscheid zou cruciaal zijn met betrekking tot het bepalen van de kwaliteiten van de zorgboerderij. Tijdens de dataverzameling worden de zorgboerderijen geselecteerd op basis van dit onderscheid.
3. Er worden twee doelgroepen bestudeerd: de doelgroep jeugd en de doelgroep volwassenen met een psychische hulpvraag.
4. Deze cliëntgroepen behoren momenteel tot de grootste doelgroepen van de zorgboerderij. Naar verwachting zal de groep 'jeugd' in hun behoeften op de zorgboerderij sterk verschillen van de groep 'volwassenen met een psychische hulpvraag' en daardoor mogelijk ook verschillende kwaliteiten van de zorgboerderijen benoemen. Bovendien is de doelgroep jeugd een doelgroep waar één van de opdrachtgevers mee werkt. Zij vinden het van belang dat deze doelgroep onderzocht wordt.
5. Het onderzoek zal vanuit cliëntperspectief worden benaderd.
Er is weinig bekend over hoe cliënten denken over de dagbesteding op de zorgboerderij. Volgens hulpverleners, begeleiders en indicatiestellers is al wél onderzoek gedaan, maar de resultaten hiervan zijn echter niet geboekstaafd. Er is dus een hiaat in de kennis op dit gebied. Dit onderzoek moet een bijdrage leveren aan deze kennis. Zoals beschreven in het vorige hoofdstuk zal vraaggericht werken als uitgangspunt worden genomen. Daarom is het belangrijk om dat vanuit de invalshoek van de cliënt te bekijken.

2.2 Onderzoeksstrategie

Om te onderzoeken in welke mate er vraaggericht gewerkt wordt, is de dagelijkse gang van zaken op de zorgboerderij onderzocht. Om een goed beeld te krijgen van de opinie en ervaringen van de cliënt zijn kwalitatieve mondelinge interviews gehouden. In zo'n gesprek heeft de interviewer de mogelijkheid om met de respondenten te praten, door te vragen, naar voorbeelden te vragen en keuzes voor te leggen, waardoor inhoudelijke antwoorden op vragen komen.

Naast de cliënt zijn ook de zorgboeren geïnterviewd. Om bij het onderzoek naar de kwaliteiten in sociale processen recht te doen aan het cliëntperspectief, kan niet alleen worden volstaan met het bevragen van de cliënt. Het is noodzakelijk om ook de zorgboeren te interviewen, omdat zij onderdeel zijn van deze processen en mogelijk ook bepalend voor het verloop ervan. De keuze voor cliënten en zorgboeren heeft als gevolg dat ik andere stakeholders (indicatiestellers, hulpverleners of andere deskundigen) buiten beschouwing laat.

2.3 Doelgroepen

De cliëntengroep bestond uit de twee doelgroepen (Jeugd en Volwassenen met een psychische hulpvraag) van zorgboerderijen uit heel Nederland. De respondenten zijn niet voorafgaand aan de dataverzameling geselecteerd. Op de dag van bezoek van de zorgboerderij, is ter plekke bekeken welke cliënten aanwezig waren en welke cliënten mee wilden werken aan het onderzoek. Voor een overzicht van de bezochte zorgboerderijen en respondenten: zie bijlage I.

Jeugd

De cliëntgroep jeugd verwijst in het algemeen naar een brede categorie jeugdigen die wordt ingedeeld in baby's, peuters en kleuters, kinderen van vijf tot twaalf jaar (de periode dat zij op de basisschool zitten) en jongeren van twaalf tot en met achttien jaar. In deze studie wordt de laatste categorie gekozen. Het gaat om jongeren van wie de ontwikkeling op één of andere manier belemmerd of verstoord is. Binnen de doelgroep kan er sprake zijn van verschillende problematieken die stagnatie veroorzaken in de emotionele, cognitieve en sociale ontwikkeling. De problematiek binnen de cliëntgroep is divers, zoals bijvoorbeeld autisme, gedragsstoornissen, onveilig gezinssysteem of traumatische ervaringen. De problematiek wordt altijd in sterke mate gekleurd door de leeftijdsfase en de directe omgeving van met name het gezin speelt hierbij altijd een belangrijke rol (van Weezel, 1988).

Volwassenen met een psychische hulpvraag

Dit omvat de groep volwassenen met psychische of psychiatrische aandoeningen, psychisch lijden en/of ernstige beperkingen in hun maatschappelijk functioneren. Zij kunnen niet vanzelfsprekend meedraaien in de maatschappij en ondervinden belemmeringen door hun psychische aandoening. Zij hebben behoefte aan ondersteuning en een dagbesteding. De problematiek is ook binnen deze groep cliënten divers. Het betreft cliënten met depressie, burn-out, psychiatrische aandoeningen of een verslavingsproblematiek (van Weezel, 1988).

De zorgboerderijen zijn geselecteerd op basis van hun verschillen in benadering (zorgbedrijven met agrarische activiteiten en agrarische bedrijven met een zorgfunctie; zie voorgaande hoofdstuk). De zorgboerderijen zijn geselecteerd uit een bestand zorgboerderijen van het voormalig Steunpunt Landbouw en Zorg, zorgboeren die waren aangesloten bij Landzijde en zorgboerderijen waar medewerkers van Plant Research International contact mee hebben. Er zijn 15 zorgboerderijen bezocht uit verschillende categorieën. In tabel 4 staat een overzicht van de soort zorgboerderijen die zijn bezocht. Voor gedetailleerde informatie over zorgboerderijen en respondenten: zie bijlage I en II.

Tabel 4 Categorieën van zorgboerderijen die zijn bezocht

Doelgroep	Type zorgboerderij
Jeugd	2 Zorgbedrijven
	1 Tussenvorm*
	2 Agrarische bedrijven
Volwassenen met een psychische hulpvraag	2 Instellingsboerderijen**
	2 Zorgbedrijven
	1 Agrarisch bedrijf

* Deze zorgboerderij is een tussenvorm van een zorgbedrijf en een agrarisch bedrijf.

** Een instellingsboerderij is een vorm van een zorgbedrijf met agrarische activiteiten.

2.4 Dataverzameling

Aan de cliënten en zorgboeren zijn vragen gesteld over de elementen, zoals taakverdeling, dagindeling en begeleiding, die in de dagelijkse gang van zaken een rol spelen. Een positieve kernkwaliteit van de zorgboerderij voor een cliënt kan zowel effect hebben op de gemoedstoestand, als resulteren in een concrete ontwikkeling zoals het doorstromen naar een baan. Daarom worden in deze studie de beleving van de cliënt als uitgangspunt genomen.

Antwoord op deelvragen trachtte ik te krijgen door de respondent per element te bevragen op: de competentie en mogelijkheden van de cliënt;

- de regie en verantwoordelijkheid van de cliënt ;
- de mate van integratie en emancipatie van de cliënt;
- de relatie tussen de zorgboer en de cliënt (wederkerigheid en gelijkwaardigheid).

De antwoorden zijn vervolgens vertaald naar een overstijgend niveau.

Als aanvulling op de beleving van de cliënt is gekeken naar de visie van de zorgboeren en de manier waarop zij gestalte geven aan hun rol. Dit leidde concreet tot de volgende vragen:

1. Wat is de samenhang tussen het traject van de cliënt (eventuele positieve resultaten), de begeleiding die de zorgboer biedt en de context waarin dit plaatsvindt?
2. In hoeverre sluit de zorgboerderij aan bij de huidige ontwikkelingen in de zorgsector?
3. Is er een verschil tussen zorgbedrijven met agrarische activiteiten en agrarische bedrijven met een zorgfunctie?
4. Is er verschil in kwaliteiten te zien tussen de doelgroep jeugd en doelgroep volwassenen met een psychische hulpvraag?
5. Welke kernkwaliteiten zijn er op de zorgboerderij?

Zowel cliënt als zorgboer zijn bevraagd op (zie vragenlijsten; bijlagen III en IV):

1. Hoe vindt de plaatsing van cliënten op de zorgboerderij plaats?
2. Hoe komt de dagindeling tot stand?
3. Hoe wordt de taakverdeling gedaan?
4. Hoe ziet de begeleiding eruit?
5. Wat is de visie van de zorgboer?
6. Welke kwaliteiten heeft de zorgboerderij?

Daarnaast zijn de cliënten tijdens hun werkzaamheden geobserveerd om zo de kenmerken van de zorgboerderij en de interactie tussen cliënt en zorgboer in kaart te brengen. Om de observaties in een kader te kunnen onderbrengen is per boerderij een overzicht gemaakt van: de dagindeling, aantal cliënten, soort cliënten, de werkwijze van de zorgboer, soort activiteiten, soort begeleiding, aanwezigheid van een boer of hulpverlener, indeling van de boerderij, soort bedrijf (productiebedrijf of niet). Dit is verder uitgewerkt in bijlage V.

2.5 Data analyse

De interviews zijn opgenomen op tape en uitgewerkt tot een transcript. Voor ordening van de interviews is een topiclijst volgens de methode van Baarda en de Goede (2001) gebruikt. De antwoorden van de respondenten zijn vergeleken met de observaties en getoetst het concept van 'vraaggericht werken' om een beeld te krijgen van de kernkwaliteiten van de zorgboerderij.

2.6 Validiteit en betrouwbaarheid

De elementen plaatsing, dagindeling, taakverdeling, begeleiding en de rol van de zorgboer zijn de belangrijkste onderdelen van de dagelijkse gang van zaken. Door respondenten te kiezen vanuit twee verschillende posities, cliënten en zorgboeren, kon een zo betrouwbaar mogelijk beeld worden verkregen van de situatie op de zorgboerderij. Cliënten verwoordden expliciet de kwaliteiten van de zorgboerderij. Zorgboeren vinden hun handelen vanzelfsprekend, waardoor het moeilijk is om daar expliciet de kernkwaliteiten uit te halen. Echter door de interviews van beide respondentengroepen te combineren, kon dit worden ondervangen.

Intersubjectiviteit is zoveel mogelijk ondervangen door te werken met vragenlijsten, het stellen van open vragen en doorvragen. Bovendien zijn de interviews gelezen door collega's uit het onder-

zoeksteam. De anonimiteit van de respondenten is daarbij gewaarborgd door alle data anoniem te verwerken en de citaten in het verslag onder een fictieve naam op te nemen. Ten behoeve van de kwaliteit van het onderzoek zijn voortgang en tussentijdse resultaten tijdens de loop van het onderzoek besproken met de opdrachtgevers in bijeenkomsten van de begeleidingscommissie. Daarnaast is met enige regelmaat de voortgang besproken met de onderzoeksgroep van Plant Research International. In het begin van het onderzoek vond ook uitwisseling van informatie, ervaringen, inzichten en feedback plaats in plenaire bijeenkomsten met de projectgroep van de Universiteit Utrecht. Later in het onderzoek ging dit over in individuele bijeenkomsten met begeleider Ben Valkenburg. Het concept eindrapport of onderdelen daarvan is door een aantal personen uit verschillende sectoren, werkzaam op verschillende functies, zowel binnen de sector zorg als daarbuiten gelezen.

2.7 Gebruikte begrippen

Cliëntperspectief:

Bij het beschrijven van de kwaliteiten die op de zorgboerderij aanwezig zijn wordt gekeken naar de mening, visie en ervaring van de deelnemer op de zorgboerderij.

Jeugd:

Jongeren in de leeftijd tot 18 jaar die op verschillende terreinen extra zorg, ondersteuning, begeleiding e.d. ontvangen. Hieronder vallen zowel jongeren uit de jeugdzorg als uit het speciaal onderwijs.

Volwassenen met een psychische hulpvraag:

Volwassenen die door een (tijdelijke) psychische problematiek ondersteuning nodig hebben bij het functioneren in de maatschappij.

Kernkwaliteit:

De kernkwaliteiten geven aan welke essentiële voorwaarden aanwezig moeten zijn of geboden moeten worden om een effect te bereiken. Deze factor bepalen mogelijk het succes van de zorgboerderij.

Toen ik een onderwerp voor dit project zocht was de keuze snel gemaakt. Ik kende de zorgboerderij uit een eerdere praktijkervaring en was geraakt door deze voor mij bijzondere en inspirerende zorgsetting. Ik vroeg me af of deze positieve ervaring alleen mij betrof of enkel aan de specifieke zorgboerderij te wijten was. De uitdaging van dit onderzoek was voor mij gelegen in het bestuderen van ervaringen van cliënten op verschillende zorgboerderijen en het expliciteren van de kwaliteiten van de zorgboerderij. Deze sector was relatief nieuw voor mij. Daardoor voelde ik me soms een vreemde eend in de bijt, maar van die positie heb ik gretig gebruik gemaakt. Ik heb me nieuwsgierig opgesteld en ben daardoor veel te weten gekomen. Op de zorgboerderij was deze positie voor mij een goede manier om met cliënten en zorgboeren in gesprek te komen over de boerderij, de dagbesteding en de ervaringen op de zorgboerderij. *(Noortje van den Nieuwenhuizen)*

3 Resultaten

3.1 Plaatsing

Bij een keuze voor werken op een zorgboerderij moet een keuze worden gemaakt voor een specifieke zorgboerderij. Vaak lopen de plaatsingen via toevallige contacten, bijvoorbeeld via een begeleider van de GGZ die contact heeft met een zorgboer. Degene die het contact legt tussen de cliënt en de zorgboer is ook vaak een gezamenlijke kennis van de cliënt en de zorgboer, of van de ouder van de cliënt. Bij deze plaatsingen wordt dus geen weloverwogen afweging gemaakt tussen het aanbod op zorgboerderijen en de vraag van de cliënt.

Landzijde (Centrale loket voor landbouw, zorg en welzijn in Noord Holland) pakt dit echter anders aan. Daar wordt tussen de cliënt en de zorgboerderij bemiddeld. Landzijde heeft een bestand met zorgboeren en de plaatsing gaat ten alle tijden via de stichting. Daardoor wordt geprobeerd dagbesteding op maat te verwezenlijken. Bij de plaatsing wordt gekeken naar de behoefte van de cliënt ten aanzien van de grootte van de zorgboerderij, de locatie, het soort werkzaamheden dat gedaan wordt en de mate waarin werkdruk aanwezig is. Vervolgens vindt er, voordat een cliënt op een boerderij geplaatst wordt, een bezoek plaats. Meestal bij een paar boerderijen. De cliënt kan dus uit meerdere boerderijen kiezen. Ook Xonar (Jeugdzorginstelling in Limburg) streeft naar deze manier van plaatsing. Maar Xonar heeft nog geen groot bestand zorgboeren en het concept zorgboerderij is nog niet geïntegreerd in de organisatie. Door deze factoren wordt de bemiddeling tussen de cliënten en de zorgboerderijen belemmerd.

In de beleving van de cliënt wordt de plaatsing op de zorgboerderij ervaren als een proces waarin hij zelf geen regie heeft. Vrijwel alle cliënten geven aan dat zij geen keuze en inspraak hebben. Cliënten worden geplaatst op de zorgboerderij door externe personen, zoals bijvoorbeeld een hulpverlener of een ouder. Een uitzondering daarop is één cliënt die dagbesteding op een zorgboerderij had aangevraagd na het zien van een documentaire over zorgboerderijen en één cliënt die zelf contact had gezocht met een zorgboer. De zestien overige cliënten geven aan geen inspraak te hebben gehad. De plaatsing wordt door een cliënt op de volgende manier beschreven:

Ik moest volgens de leerplicht een dagbesteding hebben. In plaats van naar school moest ik hierheen. Ik mocht zelf niet aangeven wat ik ervan vond. Mijn ouders hebben het voor me uitgezocht, met hulp van de jeugdzorg. En ik zei: "als ik het niet leuk vind, dan ga ik gewoon weg".

Voor de geïnterviewde cliënten pakt het proces van plaatsing goed uit, want vrijwel alle cliënten geven aan dat ze het enorm naar hun zin hebben op de zorgboerderij. Soms pakt dit minder goed uit. Eén cliënt vertelt hoe hij dit heeft ervaren:

Ik ben hier gekomen via mijn begeleider. Ik moest een dagtaak hebben. De plaatsing ging via het CIZ (Centrum Indicatiestelling Zorg). Ik kon zelf geen keuze maken. Wel kreeg ik van mijn begeleider informatie over de zorgboerderij. In het begin had ik veel moeite om hier naar toe te gaan. Toen ik voor het eerst ging, kwam ik met tegenzin. Ik moest echt gedwongen worden.

3.1.1 Rol van de zorgboer

Wat opvalt is, dat de rol van de cliënt verandert, zodra de zorgboeren betrokken worden in het traject. Op het moment dat de cliënt op de boerderij komt, wordt er door de zorgboer een proces in gang gezet waarbij de cliënt een regierol toebedeeld krijgt. Kenmerken van dat proces zijn al tijdens de intake te zien. Zo beschrijft een zorgboer hoe dit proces verloopt.

Voorheen voerde ik geen intake gesprekken. Op dit moment doe ik dat wel, omdat het verplicht is vanuit de betrokken instelling. Eigenlijk heb ik een hekel aan intake gesprekken. Stel je voor dat je een cliënt bent. Je komt hier in eerste instantie niet omdat je het leuk vindt, maar omdat het moet. Je komt bij een wildvreemde en je weet dat als je hier naartoe gebracht wordt 'ze weer van alles van je moeten weten'. Soms gaat het gesprek goed, maar vaak blokkeert een cliënt. Dan werkt het niet om met zijn allen aan tafel te gaan zitten. Dan zoek ik naar een manier die wel werkt, bijvoorbeeld door een rondje te lopen over het terrein. Dan laat ik de cliënt gewoon even rondkijken. Het belangrijkste is dat die het hier zelf leuk vindt. De rest komt later wel.

Op deze manier wordt contact gemaakt met de cliënt en krijgt de cliënt een regierol in zijn eigen traject. Tijdens de proefperiode wordt dit proces doorgezet. In die periode wordt er samen met de cliënt bekeken wat hij van de zorgboerderij vindt, hoe hij die ervaart, wat hij wil bereiken en of het werk en de mensen hem aanspreken.

3.1.2 Conclusie

Bij de plaatsing is niet zozeer sprake van een mismatch, want de cliënten geven aan dat zij het enorm naar hun zin hebben. Maar de client heeft – naar eigen zeggen – geen regierol in het proces van plaatsing. Er wordt door deze cliënten niet geklaagd over het ontbreken van een regiefunctie in het plaatsingsproces, maar dit is waarschijnlijk ook geen probleem. Cliënten worden namelijk geplaatst vanuit een situatie waarin zij niet gewend zijn om zelf regie te hebben. Pas wanneer zij op de zorgboerderij zijn, krijgen zij regie in handen. Wanneer zij geleerd hebben met de regierol om te gaan, denken zij niet meer terug aan de manier waarop de plaatsing is verlopen. Dat er niet geklaagd wordt, betekent echter niet dat dit proces van plaatsing geen risico's met zich meebrengt. Doordat de cliënt in de plaatsing geen actieve rol toebedeeld krijgt, is de kans aanwezig dat er geen goede match tussen client en zorgboerderij tot stand komt. Dat veroorzaakt wellicht uitval. Waarschijnlijk ondervangt de zorgboer dit risico voor een groot deel door de cliënt vanaf het begin te betrekken bij zijn eigen traject. Het is overigens wel belangrijk om te benadrukken dat deze resultaten zijn gebaseerd op interviews met de mensen die na plaatsing op de boerderij zijn gebleven. De betekenis van het plaatsingsproces voor cliënten die uitgevallen is niet onderzocht.

3.2 Taakverdeling

Op de zorgboerderij vindt een taakverdeling plaats. Er is werk dat gedaan moet worden en er komen cliënten die deze werkzaamheden uitvoeren. In deze studie is onderzocht hoe de verdeling tussen werk en cliënten plaatsvindt.

3.2.1 Op zoek naar een match

Op de zorgboerderij zijn begeleiders op zoek naar een match tussen de individuele behoeften van de cliënt en de taken die gedaan moeten worden. Een boer vertelt over de taakverdeling bij hem op de boerderij hetvolgende .:

Eerst werkte ik met een weekplanning. Maar als het dan anders liep dan we dachten en we de weekplanning niet haalden, dan waren de jongeren teleurgesteld. Dus nu maak ik een dagplanning. s Morgens verdelen we alles. Ik geeft dan aan wat er moet gebeuren

en samen bekijken we wie wat doet. Ik wil de activiteiten gevarieerd aanbieden, maar we kijken ook waar de interessegebieden liggen. We kijken waar een jongere blij van wordt en proberen dat dan aan die persoon toe te bedelen. Bart mag dan bijvoorbeeld schilderen als er schilderwerk te doen is. Soms valt er weinig te kiezen. Dan moet er gewoon gedaan worden wat er op die dag af moet.

We zien hier dat de cliënt inspraak heeft bij het verdelen van de taken. De begeleider heeft daarbij een sturende rol. Hij houdt grenzen in de gaten en zorgt ervoor dat iedereen aan bod komt. Dat komt expliciet naar voren in het volgende voorbeeld waarin de begeleiding gedaan wordt door een zorgboer met een agrarische achtergrond in samenwerking met een zorgboer met een zorgachtergrond. De begeleider met zorgachtergrond vertelt:

Ik arriveer hier iets voor half negen. Dan gaan we samen naar het planbord. We bekijken de activiteiten die gedaan moeten worden en wie wat zou kunnen kiezen. Ik let er wel op wie wat kiest, en wie met wie samen werkt. Bijvoorbeeld Eva, zij heeft moeite met nieuwe mensen. Twee weken geleden kwam er een nieuweling, die vrij dominant was. Eva en zij waren door de andere begeleider bij elkaar gezet. Dan grijp ik in.

Er is ook een enkele zorgboerderij (een instellingsboerderij) waar de cliënt minder inbreng heeft. Daar kan de cliënt wel aangeven wat voor soort werkzaamheden hij wil doen (zoals planten potten, dieren verzorgen of schoonmaken), maar de taken worden verdeeld door de begeleiders.

Ik zit in de dierploeg. Ik heb het een dagje de tuinploeg geprobeerd, maar dat vond ik niets. Dus nu zit ik weer in de dierploeg.

Er wordt door de begeleiders wel rekening gehouden met de interesses van de cliënten, maar er is minder regie bij de cliënt te zien dan op sommige andere boerderijen. Als argument voor de geringe keuzevrijheid geven de begeleiders aan, dat zij met name met cliënten met laag niveau werken.

Op de meeste zorgboerderijen heeft de cliënt niet alleen inspraak tijdens de taakverdeling, maar ook gedurende de dag.

Ik begin 's morgens met het voeren van de geiten en het verversen van het stro. Eerst deden Wim en Marian dat. Ik wilde dat ook wel proberen. Ik heb aan de zorgboer aangegeven dat ik dat leuk vind en nu mag ik dat ook doen. Nu is het zo gegroeid dat ik dat ook blijf doen.

Het is fijn dat je hier ook de mogelijkheid hebt om zowel alleen te werken als samen met anderen. Als ik alleen iets sta te doen en ik krijg zin om met andere mensen samen te werken, dan zeg ik dat tegen de zorgboer. Dan probeert zij een oplossing te vinden. Maar soms wil ik liever alleen werken, dan geef ik dat ook aan. Dan zoekt zij een mogelijkheid. Bijvoorbeeld een andere klus.

De wens van de cliënt wordt dus gehoord én er wordt wat mee gedaan door de zorgboeren. De zorgboer neemt de cliënt serieus in zijn wensen.

3.2.2 Onderscheid in manier waarop invulling gegeven wordt aan de match

Op vrijwel alle zorgboerderijen wordt naar een match wordt gezocht tussen de individuele behoeften van de cliënt en de taken die gedaan moeten worden. Deze match wordt door begeleiders met een zorg- (ofwel agogische) achtergrond en begeleiders met een agrarische achtergrond op een verschillende manier beschreven.

Zorgboeren met een agogische achtergrond benoemen 'dat wat ze doen' en 'waarom ze dat doen' expliciet. Het handelen van de begeleider wordt bewust ingezet met het oog op het ontwikkelingsproces en het daarbij behorende traject van de cliënt. Een voorbeeld hiervan is het in de gaten houden 'van de grens van de cliënt' en 'wanneer die zichzelf voorbij loopt'. Een ander voorbeeld dat genoemd wordt door de zorgboer is het bieden van structuur als een cliënt daar behoefte aan heeft. Een citaat:

Mark heeft behoefte aan een strakke dagindeling. Dat heeft te maken met zijn autisme. Hij komt eerst naar binnen, gaat wat drinken, een praatje maken en dan kan hij gaan werken. Dan vraagt hij altijd of hij van ons een opdracht krijgt. Hij kan niet zelf een taak bedenken

om te doen. Hij overziet niet wat er moet gebeuren. Voor Mark ligt de dag heel vast. Half vier is half vier. Dan moet hij wat kopen. Hij krijgt altijd een euro van zijn moeder en die moet op. Hij heeft een vrij strak ritme. Maar ik zeg deze week niet wat hij volgende week gaat doen. Dat doe ik met opzet. Ik probeer op die manier wat te 'spelen' met zijn autisme. In het begin kon hij dat niet aan. Nu heb ik hem zover, dat het beter gaat. Daarmee maak ik toch een beetje de koppeling naar de gewone maatschappij: bij veel dingen weet je vandaag niet wat er morgen gebeurt.

Het afstemmen van het werk op de cliënt kan soms ook plaatsvinden door de cliënt gewoon te laten doen wat er gedaan moet worden. Een zorgboer zegt daarover:

Als het vruchtbaar is, neem ik de cliënt gewoon mee in de productie. Als ik vind dat hij dat nodig heeft, dan stem ik het werk daarop af. Als hij soms langzaam is, dan zeg ik 'kom op ..het moet klaar'.

De cliënt heeft dus inspraak, maar soms geeft de zorgboer zachte sturing. De cliënten mogen dus niet alles zelf bepalen. De zorgboeren stellen wel randvoorwaarden en eventueel de grenzen vast. Dit stemmen zij af op de capaciteiten en beperkingen van de cliënt.

Zorgboeren met een agrarische achtergrond geven aan dat zij cliënten serieus nemen door hun manier van werken niet bewust in te zetten, maar door de cliënt als gewone werknemer te behandelen. Daarmee bedoelen zij dat de activiteiten niet op de cliënt worden afgestemd, maar dat de activiteiten die de cliënt verricht, afgestemd worden op de werkzaamheden die gedaan moeten worden. Een zorgboer verwoordt dat als volgt:

Het is belangrijk dat de cliënten meegenomen worden in een productieproces. Dat ervaren ze als echt werk. Zoals bijvoorbeeld morgen: dan worden de biggen geladen, dat vinden ze ook leuk. Die echte dingen maken ze toch mee. Als we aan het spenen zijn voor de koffiepauze, dan gaan we geen koffie drinken voordat alle zeugen uit het kraamhok zijn. Dan wordt het misschien wel elf uur, maar dan zeg ik: 'dit moet eerst even af'. In die zin maken ze wel de echte productie mee.

Ook zorgboeren met een agrarische achtergrond handelen doelbewust. Het verschil tussen beide typen zorgboeren betreft niet de manier waarop de cliënt aan het werk wordt gezet (het 'handelen' van de zorgboer), maar het expliciteren daarvan. Bij doorvragen over het handelen geeft een aantal zorgboeren van een agrarisch bedrijf aan dat de cliënten niet volledig als 'gewone' werk-

nemer worden gezien, omdat zij bijvoorbeeld geen werkdruk aankunnen. Op beide type bedrijven (agrarische bedrijven met een zorgfunctie en zorgbedrijven met een agrarische functie) worden de taken aangepast aan de cliënt. Een boer geeft aan:

Bepaalde activiteiten moeten op een dag gedaan worden. Daar kun je één uur of vier uur over doen, als het maar gedaan wordt. Maar wij moeten in ons bedrijf ervoor zorgen, dat we bijvoorbeeld op maandag de biggetjes afgezet hebben en op dinsdag de biggetjes behandelen. Soms zijn we niet klaar wanneer de cliënten weer naar huis gaan. Dan moeten we zelf daarna de stal weer in. Dat is ons eigen pakkie aan. Die druk ligt niet bij de cliënten. Ze komen voor dagbesteding. We zijn een productiebedrijf, dat klopt wel, maar we leggen die productie wel bij onszelf. Een aantal taken moet ik als boer gewoon zelf doen. Dan krijgen de cliënten andere taken. Ik denk dat het voor een heleboel cliënten niet weggelegd is, omdat ze het gewoon niet aankunnen. Zij werken in hun eigen tempo. Ik zeg altijd: 'als ze hun best maar doen'. De één werkt snel, de ander werkt langzaam. Maar ze moeten wel hun best doen.

Op productiebedrijven worden dus aangepaste activiteiten aangeboden aan de cliënt. Ook op deze bedrijven wordt een match gezocht tussen de capaciteiten van de cliënt en de taken die gedaan dienen te worden.

3.2.3 Conclusie

Beide type zorgboerderijen streven naar een match tussen de individuele behoeften van de cliënt en de werkzaamheden die gedaan moeten worden. Bij de taakverdeling heeft de cliënt op de zorgboerderij een duidelijke regierol. Cliënten worden betrokken bij de verdeling van de taken, zij krijgen de ruimte om mee te denken, hebben inbreng en mogen zelf beslissingen nemen. Het belangrijkste verschil tussen de typen zorgboeren is dat zorgboeren met een zorgachtergrond gewend zijn om expliciet onder woorden te brengen wat zij doen en waarom zij dat doen. Zorgboeren met een agrarische achtergrond doen dat niet vanzelfsprekend. Het is dus niet het verschil in achtergrond dat bepaalt hoe de taakverdeling plaatsvindt, maar de manier waarop de zorgboer zijn handelen verwoordt, is hierin de belangrijkste factor.

3.3 Dagindeling

De dagindeling wordt gemaakt door de zorgboer. De zorgboer neemt daarbij de situatie van de cliënten mee in zijn keuzes. Er worden verschillende motivaties aangedragen waarom men voor een bepaalde dagindeling kiest. De leerpunten van de cliënt worden als voornaamste argument genoemd. Een enkeling geeft aan dat de dagindeling op praktische redenen gebaseerd wordt. De manieren waarop de dagindeling wordt gemaakt, zijn echter uiteenlopend.

3.3.1 Tijden

In de meeste gevallen houden de zorgboerderijen vaste tijden aan. Binnen de onderzochte groep is er een duidelijk onderscheid in de lengte van de werkdag. Ongeveer de helft van de zorgboerderijen met een vaste dagindeling houdt de reguliere werkdagen aan (van ongeveer acht uur 's ochtends tot zes uur in de avond), zowel op agrarische bedrijven met een zorgfunctie als op zorgbedrijven met agrarische activiteiten. Een zorgboer zegt daarover:

Ik vind het belangrijk dat de cliënt gewoon meewerkt met de boer. Zij moeten een doel hebben. Iemand die jong is, moet in beweging zijn en niet tot twaalf uur op bed blijven liggen. Dat geeft een goede dagstructuur en die is belangrijk. Ook moet iemand leren dat niets voor niets is. Er wordt verwacht dat je iets doet.

Als argumenten voor het kiezen van deze strakke dagindeling worden genoemd: het aanleren van een werkritme, het gewoon meewerken met de boer en het oppakken van een dagritme. Niet alle zorgboeren benoemen de keuze voor een strakke dagindeling om tot deze effecten te komen expliciet. Met name de zorgboeren met een agrarische achtergrond vinden dit een vanzelfsprekend aspect.

De andere helft van de zorgboerderijen met vaste werktijden heeft kortere dagen. Daar wordt bijvoorbeeld van tien tot vier uur gewerkt en zijn er meerdere pauzes ingepland. Een cliënt van zo'n boerderij vertelt:

De dag ziet er hier als volgt uit. We beginnen rond een uur of tien. Dan komen we bij elkaar en drinken we een bakje koffie. Zo tegen elf uur verdelen we de taken en gaat iedereen zijn eigen taken uitvoeren. Rond half één gaan we een broodje eten en om één uur gaan we weer naar buiten toe. Een aantal mensen neemt het corvee op zich en de rest gaat weer verder in de tuin werken. Tot een uur of half drie. Dan hebben we theepauze. Tegen vier uur gaan we naar huis.

Een reden om voor kortere werkdagen te kiezen is dat sommige cliënten langere dagen niet aan lijken te kunnen, mogelijk door hun medicijngebruik.

Eén zorgboer geeft niet de uitgangssituatie van de cliënt als motivatie, maar een praktische reden:

Wij hebben onze tijden zo vastgesteld, omdat het dagcentrum deze tijden aanhoudt. Het is ook een mooie tijd. Van negen tot vier heb ik een mooie dag invulling. Logistiek is het ook heel makkelijk. Als we om acht uur zouden beginnen, dan hebben we problemen met vervoer. Voor ons is die aansluiting aan de dagindeling van het dagcentrum ook makkelijk.

De meeste zorgboerderijen houden dus vaste tijden aan. Een enkele boerderij past de lengte van de dagen aan elke cliënt individueel aan. Zo heeft één zorgboer als uitgangspunt dat zij wél vaste tijden aanhoudt, maar daar eventueel vanaf wijkt als dat beter past in het traject van de cliënt:

Ik werkte eerst met vaste dagen, maar merkte dat flexibele tijden beter werkten. Cliënten haakten niet meer af maar bleven komen wanneer zij bijvoorbeeld een uur later konden beginnen. Eén cliënt had enorm veel moeite met opstaan vanwege zijn medicijngebruik. Het aanpassen van de werktijden doe ik in overleg met de cliënt.

Eén van haar cliënten:

Ik kom hier om kwart voor tien aan. En dan maak ik net het einde van het koffierondje mee. De anderen beginnen om negen uur. Na het rondje ga ik hier eerst wat thee drinken. Want de rustmomenten zijn erg goed voor mij. Ik moet meer rust inbouwen. Ik ging maar door en ik ging maar door. Dat was een hele grote valkuil voor mij. En nog steeds wel een beetje. Dus daar probeer ik aan te werken. Ik heb het daarom nodig dat ik op mijn gemak kan beginnen

Een ander uiterste van een flexibele dagindeling is een zorgboerderij die helemaal geen vaste tijden aanhoudt. Dat heeft in dit geval ook te maken met schooltijden van de cliënten die op deze zorgboerderij komen. Een cliënt vertelt:

Ik kom hier alleen 's middags, want 's morgens moet ik naar school, dan kan ik niet komen. Maar ik vind het hier veel leuker dan op school.

De zorgboer van de zelfde zorgboerderij onderschrijft dit:

De dagindeling wordt bepaald aan de hand van de verplichtingen van de jongere. Neem nou Mark bijvoorbeeld, dat is heel makkelijk. Die heeft tot half één school. Hij komt automatisch vanuit school hier naar toe. En Max, die moet vanmiddag op tijd weg want hij heeft therapie. Helaas mogen zij niet zelf bepalen hoe laat zij beginnen met werken en hoe laat zij weer naar huis gaan: Bart bijvoorbeeld. Hij vindt het hier geweldig, hij zou het liefst eerder komen en later gaan. Maar dat gaat niet en daar heeft hij helemaal niets over te zeggen.

Ook deze zorgboeren passen de dagindeling zoveel mogelijk aan de cliënt aan. In dit geval gaat het om zorgboeren op een zorgbedrijf met agrarische activiteiten.

De redenen dat voor de betreffende dagindeling gekozen wordt zijn dus divers. Meestal is het een keuze die gebaseerd is op een aansluiting bij de mogelijkheden van de cliënt. Een enkele keer wordt een praktisch argument genoemd.

3.3.2 Conclusie

Uit de resultaten blijkt dat er aangesloten wordt bij de cliënt. Er zijn wel verschillen te zien in de uitkomsten van de dagindeling en de tijden waarop gewerkt wordt. Maar in het proces van dagindeling zien we geen verschillen tussen de typen boerderijen.

De regiefunctie van de cliënt over de dagindeling en de uitvoering van de werkzaamheden wordt dus op verschillende manieren ingevuld. De cliënt heeft geen regie op het maken van keuzes, maar wel op het ontwikkelen van inzicht in wat de begeleider doet. De zorgboer zoekt afstemming tussen de dagindeling en de zaken, die de ontwikkeling van de cliënt bevorderen. De zorgboer geeft de cliënt geen grote regiefunctie bij de keuze van de dagindeling, omdat die door iemand gecoördineerd moet worden. De zorgboer neemt zelf het initiatief en de organisatie rondom de dagindeling op zich. De cliënt heeft wel inspraak. Het is van belang dat de zorgboer de dagindeling zo kiest, dat deze de ontwikkeling van de cliënt ten goede komt. Wanneer de cliënt echter belemmerd wordt door de gekozen dagindeling, dan luistert de zorgboer daarnaar en past de dagindeling aan op vrijwel alle zorgboerderijen.

3.4 Begeleiding

De cliënten ervaren de begeleiding als een op gelijkwaardigheid gebaseerde samenwerkingsvorm. Dit wordt door de cliënten gekenmerkt door: wederzijds respect, inspraak hebben, vertrouwen en zich serieus genomen voelen. Dit is voor de cliënten niet vanzelfsprekend en wordt als zeer positief ervaren, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

Het is hier heel anders dan waar ik voorheen zat. Het is moeilijk uit te leggen wat er precies anders is. Ik heb hier meer vrijheid. Voorheen zat ik op een gesloten afdeling. Ik werd daar anders behandeld door de leiding dan hier. De groepsleiders waren machthebbers, hier is dat niet het geval.

Ze gaan hier anders met me om dan zoals ik het thuis gewend ben. Thuis was mijn moeder er nooit, ik moest voor mezelf zorgen. Ik ben drie maanden niet naar school geweest, er was geen geld meer in huis en ik moest voor mijn broer koken. Hier is het heel anders. Ze gaan hartstikke leuk met me om, ze zijn eerlijk en ze doen niet achterbaks of zo.

Ik vind het hier veel prettiger dan op mijn vorige werkplek. Op die vorige werkplek werd je veel meer beoordeeld. Gelijk bekritiseerd. Dat is toch niet leuk. De zorgboer hier is gewoon een aardige vent. Ik zie hem meer als maatje, als een goede kennis. Hij is ook heel betrokken bij mij. Gisteren nog, heb ik een kaartje in de bus gedaan met daarin geschreven 'bedankt dat ik hier mag zijn'.

Uit het verhaal van één van de zorgboeren blijkt hoe de begeleidingsrelatie wordt gekenmerkt door vertrouwen:

Wij nemen iedereen in huis. Nieuwe cliënten wonen in ons huis, werken mee op het bedrijf en passen op de kinderen. Wij geven hen inderdaad veel vertrouwen, maar je bekijkt ook wel wie je in huis neemt. Zij hebben veel te verliezen, hun toekomst hangt er vanaf hoe wij ze opvangen. Het is een over en weer. Als je veel vertrouwen geeft krijg je ook veel vertrouwen terug.

Op de zorgboerderijen dragen de zorgboeren deze op gelijkwaardigheid gebaseerde werkwijze als persoon. Zij begeleiden de cliënten op een gelijkwaardige, respectvolle manier, niet alleen omdat zij denken dat dit een positief effect heeft op de cliënten, maar vooral ook omdat zij vinden dat dit de manier is waarop mensen met elkaar om moeten gaan. Voor hen is dat een grondhouding. Voor een aantal zorgboeren vormt het ondersteunen van andere mensen en daarmee een bijdrage leveren aan de maatschappij hun levenswerk.

3.4.1 Invulling van de begeleiding

Het 'ervaren van wederzijds respect', 'inspraak hebben' en 'zich serieus behandeld voelen' komt tot uiting in de volgende onderwerpen die tijdens de interviews aan de orde kwamen: 1. De invulling van gesprekken, 2. het omgaan met regels en protocollen, en 3. het opleggen van werkdruk.

1. De invulling van gesprekken.

Tijdens de verschillende gesprekken die gevoerd worden, heeft de cliënt veel inspraak, zowel met betrekking tot de frequentie, als de inhoud en de vorm. Daarnaast wordt door de begeleiders geprobeerd om zoveel mogelijk aan te sluiten bij de behoeften en capaciteiten van de cliënt. Een zorgboer beschrijft het bepalen van de frequentie van de gesprekken:

De frequentie van de gesprekken ligt niet vast. Vroeger was het standaard om de zes weken. Dat is nu anders, we passen het aan de cliënt aan.

Naast de frequentie worden ook de locatie en de sfeer waarin de gesprekken het beste kunnen plaatsvinden vaak aangepast aan de cliënt.

Ik merk dat cliënten makkelijker hun verhaal kwijt kunnen als ze aan het schoffelen zijn of in de auto zitten. Dat werkt veel beter dan samen aan een tafeltje. Dan nemen we een cliënt expres mee naar de veiling. De mensen vinden dat leuk en je kunt even met ze kletsen. Zowel in de auto als op de veiling. Dan drink je een bak koffie in de restauratie en heb je een gesprek.

Dat dit voor cliënten positief werkt blijkt uit het volgende voorbeeld:

Ik houd er niet van als ik ergens heen moet voor een gesprek. Bijvoorbeeld naar jeugdzorg. Dan zit ik in een kamertje aan tafel en dan zit er zo'n vrouw tegenover je. Dan word ik helemaal zenuwachtig. Hier is het gewoon lekker losjes.

Ook zien we dat signalen die cliënten bewust dan wel onbewust uitzenden, opgepikt worden en dat daar iets mee gedaan wordt. Op alle zorgboerderijen gaven de cliënten aan dat als zij ergens mee zaten er altijd ruimte was om dit te uiten. De cliënten voelen zich dan hierin gehoord en serieus genomen. Dit komt overeen met de manier waarop zorgboeren hierover spreken:

Ik heb ook vaak tijdens het werk gesprekken met cliënten. Die gesprekken gaan over van alles. Soms over taken en soms over hoe het met iemand gaat. Dat hangt af van wat de cliënt aangeeft. Niet alleen door wat ze zeggen, maar ook door hun houding. Neem nou bijvoorbeeld Mieke: zij is vandaag een beetje gespannen. Dat laat zij in haar gedrag duidelijk zien. Dan loop ik even naar haar toe om te vragen wat er is. En dan probeer ik of ik het voor elkaar krijg dat haar stemming omslaat. Zodat zij haar ei kwijt kan en vervolgens lekker kan gaan werken. In de begeleiding zoek ik vaak het persoonlijke contact. Als iemand het werk niet goed doet, dan spreek je iemand daar op aan en dan komt het er vanzelf wel uit. Bijvoorbeeld dat iemand niet lekker in zijn vel zit of slecht geslapen heeft. Soms is het al genoeg wanneer je aandacht geeft en een luisterend oor biedt.

Een cliënt vertelt:

Soms, wanneer ik me rot voel, vertel ik dat tijdens het werk aan iemand. Als er iets is kan ik gewoon vragen: heb je even tijd. Daar is altijd wel ruimte voor.

Ook hier geldt dus weer dat op de zorgboerderijen de begeleiding in samenspraak met de cliënt wordt afgestemd op de individuele behoeften van de cliënt.

2. Omgaan met regels en protocollen.

Zowel zorgboeren met een agrarische achtergrond als zorgboeren met een zorgachtergrond houden niet vast aan standaard protocollen en regels. Zij gaan hier flexibel mee om en stemmen dit af op de cliënt. Dit zien we bijvoorbeeld aan de keuze van de plaats waar gesprekken gehouden worden. Eén van de zorgboeren beschrijft het gebruik van regels als volgt:

Op een internaat heb je vaak 'regels om regels', maar straffen helpt volgens mij niet. Het uitgangspunt is 'kijken of je bij de cliënten iets teweeg kunt brengen'. Dus niet zozeer werken aan een conditioneringssysteem, maar kijken of je een vuurtje kunt ontsteken, zodat ze weer inhoud en lol in hun leven kunnen krijgen. Het belangrijkste is, dat wij hen geen dingen op moeten dragen. We proberen hen juist vanuit hun eigenheid dingen te laten doen.

Regels en protocollen worden niet algemeen toegepast, maar alleen als ze passen bij de individuele cliënt. Dat wil niet zeggen dat er geen gebruik wordt gemaakt van regels. Zorgboeren werken ook met regels, maar deze worden op de zorgboerderij niet als algemene voorschriften bij iedere cliënt op dezelfde manier toegepast. De zorgboeren gebruiken regels als instrument om in te zetten bij de begeleiding van de individuele cliënt. Als een cliënt behoefte heeft aan structuur en grenzen, kunnen bepaalde regels ingezet worden om dat te bereiken. Een cliënt vertelt hoe dat bij haar gaat:

We hebben niet allemaal dezelfde regels. Ik heb bijvoorbeeld geen bedtijd. Ik ben één van de oudsten, ik ben bijna zestien. Ik ga wel naar bed als ik moe ben. Ik ben gewend zelfstandig te zijn, ik kan wel een huishouden runnen.

Op een particuliere zorgboerderij (zowel op agrarische bedrijven als op zorgbedrijven) is meer ruimte om flexibel om te gaan met regels en protocollen dan op een zorgboerderij die onderdeel is van een instelling. Instellingsboerderijen moeten meer verantwoording afleggen aan de instelling waartoe zij behoren, hetgeen leidt tot een kleinere discretionaire ruimte van de begeleider. Op de instellingsboerderij gelden vaak dezelfde regels als op de instelling. De begeleiders gaven wel aan dat zij een apart onderdeel zijn binnen de instelling, waardoor ze samen met de cliënten de frequentie van de gesprekken kunnen bepalen. Op één van de bezochte boerderijen zijn er zelfs een aantal cliënten die helemaal geen gesprekken hebben, omdat zij daar geen behoefte aan hebben.

Toch ervaren de begeleiders (en dus de werknemers) van deze instellingsboerderij dat zij belemmerd worden door de regels van de instelling. Zij kunnen de begeleiding op de zorgboerderij niet helemaal invullen zoals zij dat zouden willen. Eén van de begeleiders noemt dat hij het belangrijk vindt dat de cliënten het hele productieproces kunnen zien: Van het planten van een zaadje, het verzorgen van de plant, tot het oogsten en het verkopen van het eindproduct in het winkeltje van de zorgboerderij. Op de instellingsboerderij hebben de begeleiders en de cliënten echter geen inzicht in de financiën. Zij zien dus niet terug wat de verkoop van hun product concreet oplevert. Daardoor hebben de begeleiders op de zorgboerderij van een instelling minder inbreng in het beleid dat gevoerd wordt. De begeleiders moeten zich verantwoorden aan de instelling en conformeren aan de werkwijze van de instelling. De discretionaire ruimte van deze begeleiders is dus duidelijk kleiner dan van de zorgboeren op een particuliere zorgboerderij. Dat zien we ook terug bij de mate van inspraak die cliënten hebben in bijvoorbeeld de frequentie van de gesprekken.

3. Opleggen van werkdruk.

De begeleiders noemen het belangrijk, dat de cliënt een serieuze dagbesteding heeft. Daarmee bedoelen ze, dat hij nuttige taken verricht en werkt op een niveau dat hij aankan. Werkdruk heeft voor verschillende cliënten een verschillende betekenis. Wat de ene cliënt als werkdruk ervaart, wordt door de andere helemaal niet als werkdruk ervaren. Daarnaast heeft de ene cliënt behoefte aan werkdruk en is het voor een andere cliënt van belang om werkdruk zoveel mogelijk te vermijden. Opvallend is dat met name op de agrarische bedrijven met een zorgfunctie in eerste instantie het woord werkdruk genoemd wordt als kwaliteit die aanwezig is op de zorgboerderij, terwijl er bij nader inzien vaak geen sprake is van werkdruk.

Het woord werkdruk wordt door de zorgboeren gebruikt om aan te geven dat cliënten zinnig werk doen en dat het geen vrijblijvende bezigheid is. Hierbij geven de zorgboeren aan dat zij de cliënt als serieuze werknemer beschouwen en hen behandelen als iemand met mogelijkheden in plaats van te focussen op de beperking.

De cliënten moeten niet allemaal mee in de productiesnelheid die voor het bedrijf nodig is. Nee hoor, zij werken in hun eigen tempo. Ik zeg altijd "als ze hun best maar doen". Bepaalde activiteiten, daar kun je één uur, of vier uur over doen. Dan duurt het dus soms wat langer voordat alles gedaan is en verzetten we als bedrijf minder werk per week. Die druk ligt niet bij hen. De meeste cliënten kunnen geen werkdruk aan. Dan raken ze in de stress. Ze doen wel echt werk, maar dan in hun eigen tempo.

Ik vind dat op het dagactiviteitscentrum niet altijd nuttige taken gedaan worden. Wat wij hier aanbieden is allemaal nuttig werk. De paarden moeten verzorgd worden, de stallen uitgemest. Kees heeft laatst zelfs meegeholpen om een kalfje te verlossen. Dat heeft niets met hoeveelheid productie te maken of met het feit of het wel of geen echt productiebedrijf is.

Een cliënt die op diverse zorgboerderijen heeft gewerkt, eerst op een zorgbedrijf en later op een agrarisch bedrijf, beschrijft dit als volgt:

Ik zie geen verschil in werk tussen die andere zorgboerderij en deze. Daar heb je beesten voor de gezelligheid en hier heb je biggen voor de productie. Het is allebei werk. Hier kom ik om te werken en daar ook.

Al wordt door zorgboeren aangegeven dat er weinig werkdruk heerst op de boerderij, toch wil dat niet zeggen dat er nooit sprake is van werkdruk. Sommige zorgboeren zetten werkdruk juist bewust in omdat het past bij de ontwikkeling van de cliënt. Het maken van deze bewuste keuze, die ook expliciet verwoord wordt, zien we met name op de zorgbedrijven met agrarische activiteiten. Een zorgboer beschrijft:

Werkdruk is niet iets dat er automatisch is, het is iets waar je 'mee speelt'. Soms zet ik het bewust in. Wanneer een cliënt het aankan, dan ga ik achter hem aanzitten. Als Rian langzaam is, dan zeg ik 'kom op Rian, het moet af'. Daardoor leert zij om te gaan met een opdracht en tijdsdruk. Er wordt dus wel degelijk wat van de cliënten gevraagd. Alleen is het geen productiebedrijf. Cliënten doen wat zij aankunnen, als zij meer aankunnen verwacht ik ook van ze dat zij meer werk verrichten.

Uit de resultaten blijkt dat werkdruk een instrument is dat ingezet wordt in aansluiting bij de ontwikkeling van de cliënt. Er is dus geen onderscheid te maken tussen zorgboerderijen waar wél of geen werkdruk aanwezig is. Op beide type boerderijen wordt werkdruk zoveel mogelijk individueel aangepast aan de mogelijkheden van de cliënt.

3.4.2 Conclusie

De cliënten die zijn geïnterviewd zijn positief over de begeleiding op de zorgboerderij. Zij voelen zich met respect behandeld en ervaren een gelijkwaardige relatie met de zorgboer. Er zijn wel een aantal verschillen tussen de verschillende categorieën zorgboerderijen in de manier waarop er over de begeleiding gesproken wordt. Met name de zorgboeren met een zorgachtergrond zijn gewend om over hun handelen te praten, te reflecteren en dit te onderbouwen. Waarschijnlijk is dit de reden dat zij ook expliciet benoemen dat zij hun handelen bewust inzetten. De zorgboeren met een agrarische achtergrond daarentegen vinden hun manier van handelen zo vanzelfsprekend dat zij het weinig expliciet benoemen.

3.5 Visie

De visie van de zorgboeren wordt gekenmerkt door het streven naar respect, interactie en gelijkwaardigheid. Het belang van respect voor een positieve ontwikkeling wordt als volgt verwoord:

We hebben als boerderij een visie. Wij vinden dat de natuur een positieve invloed heeft op mensen. Maar ik denk ook gewoon het feit dat wij respect voor de cliënten hebben een positieve invloed op ze heeft. We moeten hen serieus nemen.

3.5.1 Overeenkomsten

De kern van de visie van de zorgboeren is: het kijken naar de persoon achter de cliënt, vertrouwen geven en individueel behandelen. Vrijwel alle zorgboeren benoemen expliciet dat zij naar de persoon achter de cliënt willen kijken. Zij willen de cliënt zien als individu met capaciteiten, behoeften, voorkeuren, wensen, een achtergrond en een sociale context. Zij zijn van mening dat mensen zich dan gewaardeerd voelen en dat zij daardoor een veiligheid ervaren waardoor zij zich kunnen ontwikkelen. Eén van de zorgboeren beschrijft hoe zij hier invulling aan geeft:

Ik kijk gewoon naar de totale mens: wie ben jij en wat past bij jou? Jij komt hier met een beperking, noem het een ziekte, maar jij bent meer dan die ziekte. Ik heb er plezier in om dat mensen duidelijk te maken. Ik vind het leuk als iemand tot rust komt, zich op zijn gemak gaat voelen en in zijn eigen kracht komt. Dan kun je samen gaan kijken wat iemand wil, wat hij wil ontwikkelen en wat hij leuk vindt om te doen.

Cliënten herkennen en onderkennen dit. Een van de cliënten verwoordt dit als volgt:

De eerste keer dat ik hier kwam, voelde het meteen goed. De zorgboer en zijn vrouw zijn erg sociaal. Zij pakken het goed op. Dat voelde ik meteen. Ik ben een puur persoon, heel open en direct. Zo werk ik ook. Ik werd door hen gewaardeerd, dat voelt goed.

Andere cliënten spreken zich op een vergelijkbare manier uit. Een zorgboer beschrijft hoe hij er samen met de cliënt achter probeert te komen wat de cliënt wil bereiken:

Het uitgangspunt is dat de jongere hier met plezier zit. Dat hij de motivatie heeft om dingen te veranderen. Ik moet hen niet vertellen hoe zij zich moeten gedragen. Ik laat iets ontstaan, iets gebeuren, door de ervaring die ze opdoen. Daarvoor gebruik ik de activiteiten in de tuin en de ruimte en rust van de omgeving. De motivatie van de cliënt probeer ik te achterhalen door met hen te praten. Ik stel vragen over wat zij in het weekend doen en waarom zij doen wat zij doen.

Een cliënt vertelt hoe hij zich op de zorgboerderij anders bejegend voelt dat in een baan in het reguliere arbeidsproces:

Bij een baas heb je niets te zeggen. Er is geen sprake van willen, maar van moeten. Hier wordt aan mij gevraagd wat ik leuk vind. Dat vind ik veel prettiger.

Zorgboeren proberen cliënten dus te stimuleren in hun ontwikkeling door hen aan te spreken op hun capaciteiten, in plaats van de nadruk te leggen op de beperking die zij hebben. Het kijken naar de persoon achter de cliënt komt ook aan de orde wanneer het gebruik van zorgplannen

besproken wordt. Zo blijken zij allemaal een bepaald idee te hebben over hoe zij met de cliënten willen werken. Vaak wordt dit niet op papier gezet, met name niet door de zorgboeren van de agrarische bedrijven. Zorgplannen worden geassocieerd met dikke dossiers die hun doel 'aansluiten bij het traject van de individuele cliënt' voorbij schieten. Deze associatie is niet geheel onlogisch. Het risico van het werken met zorgplannen is dat een zorgplan, dat als middel is ingezet om een doel te bereiken, een doel op zichzelf wordt. Een zorgboer vertelt:

Ik heb met die behandelplannen het idee, dat het meer om het papier gaat, dan om de cliënt zelf.

Het is niet zo dat zorgboeren helemaal niets willen weten over de achtergrond en de behandeling van de cliënt. Zorgboeren blijken het juist fijn te vinden als zij wat handreikingen krijgen vanuit de andere begeleiding van de cliënt. Bijvoorbeeld: een handvat om structuur te geven aan cliënten met autisme of tips bij het vroegtijdig signaleren van een psychose. Een zorgplan kan, mits het plan geen doel op zich wordt, erg nuttig zijn: Ten eerste kan het als instrument fungeren met als doel het proces en de leerdoelen van de cliënt inzichtelijk te maken voor de cliënt zelf en voor andere bij de cliënt betrokken personen. Ten tweede kan het als middel gebruikt worden om de zorgboerderij naar buiten toe te profileren. In het werkplan worden de motieven en doelen van de cliënt en het handelen van de zorgboer expliciet benoemd. Doordat dit geëxpliciteerd is kan de zorgboer zijn werkzaamheden concreet verantwoorden naar externen.

Het tweede punt dat de visie van de zorgboeren kenmerkt is het geven van vertrouwen aan cliënten. Op de zorgboerderij worden cliënten vrijwel altijd op privéterrein ontvangen. Cliënten komen naar het eigen bedrijf, het eigen huis of de eigen tuin van de zorgboer. Dit geeft al een bepaalde mate van vertrouwen aan. Uit de resultaten blijkt dat cliënten dit niet vanzelfsprekend vinden en het erg waarderen dat zij het vertrouwen krijgen van de zorgboeren.

Ik mag hier op de boerderij alleen zijn. Als de zorgboer weg is, zorg ik zelf voor de koeien en varkens. Ik mag zelf op het huis passen en de kinderen van school halen. Dat vind ik fijn.

Uit het verhaal van één van de zorgboeren blijkt ook dat de begeleidingsrelatie wordt gekenmerkt door vertrouwen.

Wij nemen iedereen in huis. Nieuwe cliënten wonen in ons huis, werken mee op het bedrijf en passen op de kinderen. Het is een 'over-en-weer'. Als je veel vertrouwen geeft krijg je ook veel vertrouwen terug.

Op de zorgboerderij uit bovenstaand citaat worden veel vertrouwen en verantwoordelijkheid aan de cliënt gegeven. Een cliënt die op deze zelfde zorgboerderij werkt, geeft aan dat hij dat als prettig ervaart:

Ik heb mijn eigen taken. Dat is mijn verantwoordelijkheid. Ik heb dat liever, dan dat de boer mij iedere dag een klus en uitleg geeft. Nu heb ik meer zelfstandigheid.

Het geven van vertrouwen kan ook tot zijn recht komen door cliënten zelf een leerervaring op te laten doen. Een zorgboer legt uit hoe hij dat in de dagelijkse praktijk toepast:

Kijk, ik kan natuurlijk aan tafel gaan zitten en gaan praten. Maar tijdens het werk kun je hen iets laten ervaren. Een leerpunt in een activiteit duidelijk maken. Het kan zijn dat ik aangeef: deze spullen heb je allemaal nodig om die klus te klaren. Maar dan zijn ze het de volgende keer weer vergeten. Liever laat ik hen dat zelf ervaren. Je moet informatie omzetten in een ervaring. Als ik het in de praktijk bewust fout laat gaan doordat ze zijn vergeten om iets mee te nemen naar het veld, dan moeten ze terug om het te halen. Dat onthouden ze goed voor de volgende keer. Dit is een simpel voorbeeld, maar op deze manier kan ik iemand gedoseerd 'op zijn bek laten gaan', zodat die zelf zegt 'oh, dit bedoel je dus'.

Het derde kenmerk is het individueel behandelen van cliënten. Wat opvalt is dat vrijwel alle zorgboeren noemen dat zij niet volgens één methode werken, maar hun werkwijze aanpassen aan de individuele cliënt, zoals het al of niet werken met regels en protocollen (zie voorgaande). Daarmee verzetten de zorgboeren zich niet tegen methodisch werken in het algemeen, maar tegen het werken met een standaard methode die geen ruimte biedt voor een behandeling die recht doet aan de individuele cliënt.

Ik werk niet volgens één bepaalde methode. Ik gebruik meerdere methodieken door elkaar.

Ik heb er een bloedhekel aan dat je binnen een instelling met één bepaalde methode moet werken. Als je binnenkomt en het past niet bij je, dan werkt dat niet. Dus ik kijk gewoon wat het beste bij iedereen past. Iedereen wordt anders behandeld. De manier van behandelen baseer ik zoveel mogelijk op wat ik zie als een cliënt hier op de boerderij is. Op het moment dat iemand hier voor het eerst komt, laat ik hem eerst overal rondkijken. De ene dag loopt hij met mij mee, de andere dag met de andere begeleider. Dan geeft hij aan waar hij graag mee wil werken. Dat koppel ik aan de problematiek. In een paar dagen zie je heel snel hoe hij contact maakt, waar het moeizaam gaat, hoe hij omgaat met de anderen, en dan kijk ik daarna wel verder.

De aansluiting bij de belevingswereld van de cliënt wordt door een zorgboer als kenmerk gezien van een individuele behandeling:

Ik probeer aan te sluiten bij de belevingswereld van de cliënt. Bijvoorbeeld in het geval van een jongere probeer ik in te zien wat deze levensfase voor hem betekent. Ik ga hen bijvoorbeeld niet verbieden om softdrugs te gebruiken, maar ik leer hen hoe ze er verstandig mee om kunnen gaan. Ik leer hen dat zij nog wel in staat moeten zijn om te werken. Maar als zij 's avonds een joint willen roken, kan dat. Zo leren zij er zelf bewust mee om te gaan en wordt drugsgebruik bespreekbaar.

3.5.2 Verschillen

De bovenstaande thema's komen op vrijwel alle zorgboerderijen in meer of mindere mate voor. De visies van de verschillende zorgboeren komt dus voor een groot deel overeen. Maar er zijn verschillen tussen de zorgboeren in de manier waarop erover gesproken wordt, namelijk in het wél of niet expliciteren van het handelen en het onderscheid met de traditionele hulpverlening. Het expliciteren van het handelen.

Er blijkt een duidelijke tweedeling te bestaan tussen zorgboeren met een agogische achtergrond en zorgboeren met een agrarische achtergrond. Zorgboeren met een agogische achtergrond zijn gewend om op hun handelen te reflecteren, erover te praten en dit dus expliciet te benoemen. Zij zijn gewend om praktische kennis om te zetten in discursieve, verklarende argumenten. Zorgboeren met een agrarische achtergrond denken praktisch en verwoorden hun handelen door te benoemen wat er letterlijk gebeurt. Deze tweedeling zien we bijvoorbeeld wanneer het gaat over het afbakenen van grenzen. Veel begeleiders met een zorgachtergrond vinden dat cliënten ondersteund moeten worden in het bewaken van hun grenzen. Als argument hiervoor geven zij dat het wellicht negatieve gevolgen heeft wanneer cliënten over hun grenzen heen gaan. Zorgboeren zetten hier bewust hun handelen op in. Een zorgboerin beschrijft hoe dat verloopt op haar zorgboerderij waar zij vanuit haar agogische achtergrond de begeleiding samen doet met een zorgboer met een agrarische achtergrond:

Bij mij komen ze als het niet lekker gaat, of als ze het zwaar hebben gehad. Bij de boer willen ze hun beste beentje voor zetten. Maar als het werk eindelijk klaar durft hij ook vlot tegen te cliënten te zeggen: 'nu gaan we met het volgende beginnen'. Dat is dan voor de meeste cliënten gewoon teveel, en dat heeft hij dan niet in de gaten. Een aantal cliënten geeft dan wel aan: 'ik ben bekap', maar een aantal denkt dan: 'niet flauw doen, gewoon doorwerken'. En dan raken ze gespannen. De combinatie tussen de boer en mij werkt goed. Hij spreekt ze aan op het gezonde stuk en ik ondersteun hen.

Een cliënt die op deze zorgboerderij werkt, vertelt hoe zij dat ervaart:

De zorgboer zie ik als tuinman en de zorgboerin is echt de persoon met wie ik de gesprekken voer. Met de zorgboer heb ik ook wel eens een gesprek. Maar dat gaat over de klusjes en over de manier waarop het werk gedaan moet worden. Met de zorgboerin praat ik over hoe het met me gaat. Zo hebben zij ook de taakverdeling. De zorgboer is rustig maar werkt heel hard. De zorgboerin geeft aan dat ik niet zo hard hoeft te werken en dat ik mijn grens in de gaten mag houden.

Met name de zorgboeren met een zorgachtergrond geven aan hoe en waarom zij de grenzen van hun cliënten bewaken. De meeste zorgboeren met een agrarische achtergrond noemen dit niet expliciet. Hieruit zou je kunnen opmaken dat zorgboeren met een agogische opleiding grenzen wel afbakenen en zorgboeren met een agrarisch opleiding grenzen niet afbakenen. Maar dat ligt genuanceerder. Ook op agrarische bedrijven met een zorgfunctie, waar zorgboeren met een

agrarische achtergrond werken, worden cliënten ondersteund in het bewaken van hun grenzen. Het verschil zit niet in het handelen, maar in het wél of niet expliciteren wat men doet en waarom.

Het onderscheid met de traditionele hulpverlening.

De traditionele hulpverlening is vaak ter sprake gekomen tijdens de gesprekken met cliënten en zorgboeren. Dit is een onderwerp waarover veronderstellingen en vooroordelen leven. Het betreft zowel vooroordelen over de traditionele hulpverlening als vooroordelen tussen de verschillende categorieën zorgboerderijen ten opzichte van elkaar.

Zorgboeren met een agrarische achtergrond geven aan dat zij in het werken met cliënten aan willen sluiten bij de cliënt, hen als serieuze werknemer beschouwen door serieuze werkzaamheden aan te bieden en een gelijkwaardige samenwerkingsrelatie willen aangaan. Dat realiseren zij door dagbesteding aan te bieden op hun eigen boerderij. Een van de cliënten op de zorgboerderij beschrijft het verschil tussen de begeleiding van de zorgboer en zijn begeleider van een instelling.

De zorgboer kent mij beter, hij staat dichterbij mij. Hij weet precies wat mij dwars zit en of het goed gaat of niet. Maar dat is logisch. Hij ziet mij dagelijks en dat is toch wel anders dan bij mijn begeleider. Zij ziet mij maar één keer per week een uurtje.

In plaats van het benoemen van hun eigen kernkwaliteiten, profileren deze zorgboeren zich vaak door zich af te zetten tegen de traditionele hulpverlening. Zij noemen daarbij alleen negatieve kenmerken van de traditionele hulpverlening. Soms veronderstellen zij dat de traditionele hulpverlening, in tegenstelling tot de zorgboerderij, niet aansluit bij de cliënt. De veronderstellingen die zij hebben over de traditionele hulpverlening, leven ook ten aanzien van zorgboeren met een zorgachtergrond, omdat zij deze zien als verlengde van de traditionele hulpverlening.

Maar uit de resultaten blijkt dat de veronderstelling, dat er niet wordt aangesloten bij de cliënt, niet juist is. Ook de zorgboeren met een zorgachtergrond streven naar de aansluiting bij de cliënt, naar het bieden van serieuze werkzaamheden en naar het aangaan van een samenwerkingsrelatie die op gelijkwaardigheid is gebaseerd. Dat zorgboeren met een zorgachtergrond geen verlengde zijn van de traditionele hulpverlening blijkt uit voorbeelden die zij noemen over het onderscheid met de traditionele hulpverlening: het minder gebruik maken van protocollen, het niet zo nauw nemen met de afstand tussen de zorgboer en de cliënt, de geringe afstand tussen de zorgboer en de cliënt en het streven naar veel contacturen. Een zorgboer licht toe:

In een instelling heb je een bepaalde methodiek waar je mee werkt. Er is daarin sprake van een keurslijf dat voor iedereen op dezelfde maat gesneden is. Iedereen moet hetzelfde riedeltje afdraaien. Daardoor is er weinig tijd voor de individuele ontwikkeling. Er wordt heel beheersmatig gewerkt. Ik mocht bijvoorbeeld op een internaat niet met een jongere stoeien, een jongen van vijftien. Die had juist behoefte aan fysieke aandacht. Hier kan dat wel. Als het nodig is dan ga ik met jongeren stoeien, al geef ik wel duidelijk aan waar de grens ligt en waar ze mee om moeten leren gaan.

3.5.3 Conclusie

Uit de resultaten blijkt dat vooral de negatieve aspecten van de traditionele hulpverlening benoemd worden. Waarschijnlijk is het niet correct om de traditionele hulpverlening te typeren als een setting waar niet cliëntgericht gewerkt wordt. In dit onderzoek is niet gekeken naar de traditionele hulpverlening, maar uit de interviews kwamen verscheidene signalen van zorgboeren over een vruchtbare samenwerking tussen een begeleider uit een instelling en de zorgboer bij de begeleiding van de cliënt. Op een instelling kan ook aangesloten worden bij de cliënt en vraaggericht gewerkt worden. Het ligt aan de betreffende medewerker hoe daaraan vorm gegeven wordt. Niet het onderscheid tussen de traditionele hulpverlening en de zorgboer, of tussen zorgboeren onderling, bepaalt de kwaliteit, maar de manier waarop de medewerker of zorgboer invulling geeft aan de begeleiding.

De zorgboeren die geïnterviewd zijn in dit onderzoeksproject hebben een visie die goed aansluit bij vraaggericht werken en wordt gekenmerkt door het streven naar respect, interactie en gelijkwaardigheid. Op vrijwel alle zorgboerderijen komt dit tot uiting door te kijken naar de persoon achter de cliënt, de cliënt vertrouwen te geven en de manier van benaderen aan te passen aan de individuele cliënt. Verschillen tussen zorgboeren komen tot uiting in het wél of niet expliciet verwoorden van het handelen en de manier waarop zij zich onderscheiden van de traditionele hulpverlening.

3.6 Kwaliteiten

In de voorgaande paragrafen is de dagelijkse gang van zaken in kaart gebracht. In deze laatste paragraaf worden de resultaten belicht vanuit de centrale vraagstelling: Wat zijn de kernkwaliteiten van een zorgboer?

3.6.1 Kernkwaliteiten

Het succes van de zorgboerderij wordt voor een groot deel bepaald door de zorgboer. De zorgboer sluit aan bij de cliënt, doet dat in een context waarin een serieus product neergezet wordt en draagt deze werkwijze als persoon. Dit blijkt uit het feit dat alle ondervraagde cliënten enorm positief zijn over de zorgboerderij.

Ik vind dit hartstikke mooi. Ik woon hier op de boerderij. Als ik de deur uitloop ben ik bij de paarden. Dat is toch heerlijk. Als ik hier niet meer zou zijn, zou ik vooral de gezelligheid missen en de manier waarop iedereen met elkaar omgaat en lol maakt.

Daarbij moet de kanttekening worden gemaakt dat de mensen die geïnterviewd zijn, ervoor gekozen hebben om hun dagbesteding op de zorgboerderij voort te zetten. Daardoor is het een selecte groep mensen en is hun mening alleen representatief voor de cliënten die de zorgboerderij als een succes ervaren. Voor dit kwalitatieve onderzoek naar kernkwaliteiten is dat geen probleem. Voor een kwantitatief onderzoek naar de mate waarin die kwaliteiten op alle zorgboerderijen aangeboden worden, zou uiteraard verder gekeken moeten worden. De kernkwaliteiten van de zorgboerderij kunnen dus worden samengevat als: 1. het aansluiten bij de cliënt, 2. een regiefunctie voor de cliënt in zijn eigen traject en 3. in een context die ertoe doet en 4. waar de zorgboer dit draagt als persoon. Deze essentiële aspecten blijken op vrijwel alle zorgboerderijen in bepaalde mate aanwezig te zijn. De zorgboeren blijken er goed in te zijn geslaagd aan te sluiten bij de belevingswereld van de cliënt. Zij stemmen werkdruk, begeleiding en werkzaamheden af op de behoefte van de cliënt.

Een boerderij is een bedrijf waar een product tot stand wordt gebracht. Er is menselijk handelen nodig om dit product tot stand te brengen. Cliënten op de zorgboerderij zijn bezig met activiteiten die nut hebben. Er zijn op dit punt echter accentverschillen te zien. De ene zorgboer vertaalt activiteiten die nut hebben naar een economisch nut, zoals bijvoorbeeld blijkt op een productiebedrijf met een afzetmarkt:

De cliënten werken dus gewoon mee hè. Daarmee focussen we niet op wat ze niet kunnen, maar kijken we naar wat ze wél kunnen. Dan krijg je een positieve stroom. We nemen de cliënten ook zoveel mogelijk mee. Als er bijvoorbeeld een landbouwbeurs is, dan neem ik hen daar mee naar toe. Ik vind dat belangrijk, want op die manier zien zij meerdere aspecten van het bedrijf en betrek ik hen ook bij het afzetproces.

Een cliënt beschrijft wat het voor hem betekent om nuttige werkzaamheden te doen.

Op mijn vorige werk ging het niet goed met me. Ik raakte overspannen en moest lange tijd medicijnen gebruiken. Daardoor mocht ik op mijn werk alleen nog maar suffe klussen doen. Toen heb ik gezegd: 'daar ga ik niet mee door'. Vervolgens was ik werkloos. Toen had ik dus geen werk, maar kreeg ik wel een uitkering. Toen had ik het gevoel dat ik het niet verdiende. Nu ik hier werk verdien ik het wel. Ik doe nuttig werk.

Maar nut kan ook op een andere manier dan in termen van economisch rendement vertaald worden. Een activiteit als het verzorgen van dieren is noodzakelijk om de dieren in leven te houden. Daarnaast kan kleinschalige productie ook al nut hebben, zoals een zorgboer verwoordt:

Als jij in een tomatenkwekerij gaat werken en je moet plantjes oogsten, dan kun je daar status aan ontlenden. Maar als ik Thomas hier een zaadje in de grond laat zaaien, geeft het voor hem net zoveel status. Want het wordt zijn eigen plantje. Hij is nu zover dat hij een zaadje kan zaaien, het plantje kan oogsten en vervolgens kan verkopen. Dat doet hij allemaal zelf. Het is maar hoe je het bekijkt hè.

Het gaat erom dat je bezig bent met een product dat serieus gewaardeerd wordt. De kwaliteit van het product moet goed zijn, dat geeft een meerwaarde. Als je iets koopt, omdat het vanuit een goed project is ontwikkeld, is dat prima. Maar dat moet niet de eerste motivatie zijn. Er moet iets gekocht worden, omdat het een goed product is. Maar dat hoeft geen massaproductie te zijn. Het kunnen ook kerststukjes zijn, die in de winter op de zorgboerderij gemaakt worden.

Door zorgboeren die de kwaliteit van de zorgboerderij koppelen aan de mate van productiviteit, wordt de variatie tussen zorgboerderijen wel als een probleem gezien. Maar de variatie die we hier vinden kan juist effectief gebruikt worden wanneer het bewust ingezet wordt. Dat begint al bij de plaatsing. Diversiteit in het aanbod biedt mogelijkheden voor een goede match met de vraag van de cliënt. Verschillende cliënten hebben verschillende soorten vragen.

Variatie tussen zorgboerderijen speelt ook een rol bij de manier waarop invulling kan worden gegeven aan de vragen vanuit de twee doelgroepen die in deze studie onderzocht zijn (jeugd en volwassenen psychische hulpvraag).

Vanuit de invalshoek van de kernkwaliteiten zijn er geen fundamentele verschillen gevonden in de algemene manier van begeleiding van cliënten (vraaggericht werken, regierol cliënt) aan deze twee doelgroepen. Wel is er variatie in de manier waarop de zorgboeren invulling geven aan hun begeleiding bij verschillende afzonderlijke cliënten. De zorgboeren trachten hun begeleiding af te stemmen op de behoeften, capaciteiten en persoonlijkheid van de cliënt. Elke cliënt is anders. Ook beide doelgroepen verschillen in behoeften en capaciteiten. Wanneer de zorgboeren hun begeleiding op de individuele cliënt afstemmen, zullen we een aantal verschillen vinden tussen de doelgroepen en de functie die de zorgboerderij voor hen vervult:

- Voor de doelgroep jeugd kan de zorgboerderij een tussenstation zijn. Wanneer een cliënt bijvoorbeeld tijdelijk niet naar school gaat, kan de zorgboerderij een geschikte dagbestedingsplek zijn.
- Voor een volwassene die door psychische problemen geen reguliere baan meer kan uitoefenen, heeft de zorgboerderij een heel andere functie. Voor hem kan de zorgboerderij een eindstation zijn.

Daarnaast zijn er verschillen in de vorm van opvang. Het maakt uit of de cliënt gedurende de dag op de zorgboerderij verblijft of daar ook woont. Dit heeft invloed op de functie van de zorgboerderij. Cliënten uit de doelgroep volwassenen met een psychische hulpvraag komen met name voor dagbesteding naar de zorgboerderij. Binnen de doelgroep jeugd zien we zowel jongeren die voor dagbesteding naar de zorgboerderij komen als jongeren die gebruik maken van de woonplekken op de zorgboerderij. Deze verschillen hangen enerzijds samen met de behoeften, kenmerken en capaciteit van de cliëntgroep en anderzijds met het beleid en de regelgeving ten aanzien van deze doelgroep.

De vanzelfsprekendheid is ook kenmerkend voor de zorgboer. Uiteraard kwam niet bij alle zorgboeren de vanzelfsprekendheid op dezelfde manier tot uiting, maar die was wel overal in bepaalde mate aanwezig.

Of wij een aantal jongeren in huis hebben of niet, het maakt niets uit. Als ze morgen bellen dat er nog eentje komt is het ook goed. We hebben nog nooit iemand afgezegd.

De cliënt die op deze zorgboerderij verblijft, ervaart dit ook zo:

Ik vind het hier veel leuker dan op het internaat. Dit is een thuis voor mij. De zorgboer en zorgboerin zeggen ook tegen mij 'kom je zondag weer naar huis'. En dan bedoelen ze hier op de zorgboerderij. Dat is toch mooi.

Opvallend is dat cliënten deze werkwijze en de sfeer die daardoor gecreëerd wordt vaak als kwaliteit noemen, terwijl de zorgboer dit alleen maar vanzelfsprekend vindt.

Het belangrijkste vind ik hier de gezelligheid: wanneer we koffie zitten te drinken, dan zitten we gewoon te lachen om de kleinste dingen. Dat vind ik geweldig.

3.6.2 Van kenmerk naar kwaliteit

Wanneer zorgboeren naar hun kwaliteiten gevraagd wordt, benoemen zij vaak de kenmerken van de boerderij. Zij noemen dan bijvoorbeeld 'de boerderij', maar bedoelen impliciet de veiligheid en kleinschaligheid die een boerderij de cliënt biedt. Voor de boer zijn dit logische verbanden, maar voor een leek op het gebied van de landbouw is dat niet vanzelfsprekend. Wie naar de kwaliteiten van de zorgboerderij zoekt, moet dus onder meer naar de kenmerken kijken. Door met de zorgboeren verder in gesprek te gaan over de vraag wat zij onder bepaalde kenmerken verstaan, komen de kwaliteiten van de zorgboerderij ook tot uiting. Een zorgboer legt uit waarom volgens hem een bepaalde cliënt helemaal opbloeit op de zorgboerderij:

En het is simpel. Het is zo simpel als het maar kan. Die jongen wordt op de boerderij

verwacht, hij mag aanschrijven bij de koffie, mensen hebben aandacht voor hem en hij heeft hier sociale contacten. Hoe mooi wil je het hebben, voor iemand die eenzaam is. Natuurlijk groeit hij.

In tabel 5 staan de kenmerken en kwaliteiten in 4 categorieën weergegeven aan de hand van de beschrijvingen van de zorgboeren en cliënten. De zorgboer geeft met het begrip 'echt werk' aan dat er nuttig werk wordt gedaan op de zorgboerderij. Nuttig werk is een kwaliteit van de zorgboerderij. Voor nuttig werk is het niet noodzakelijk dat er altijd werk op een productiebedrijf gedaan wordt. De kwaliteiten die in de tabel staan kunnen ook in een andere vorm tot uiting komen. Nuttig werk kan bijvoorbeeld ook gedaan worden door op een kinderboerderij konijnenhokken schoon te maken.

Tabel 5 Kenmerken en kwaliteiten

Kenmerk	Kwaliteit
Boerderij	De boerderij als setting van het normale leven De maatschappij in het klein Sociale contacten De veiligheid van een gezin Cliënten worden ontvangen bij mensen thuis i.p.v. in een instelling met werknemers
Echt werk	Nuttig werk Gedoseerd inzetten van werkdruk Focus op capaciteiten i.p.v. op de beperking
Boer	Een gezond rolmodel Doorbreken van professionele afstand Gebruik van regels en protocollen wordt niet standaard ingezet, maar aangepast aan de cliënt
Begeleiding	Serieus nemen van de cliënt De cliënt regie geven in zijn eigen traject Aansluiten bij het individu Vertrouwen en verantwoordelijkheid geven De cliënt als persoon benaderen

De kernkwaliteit van de zorgboerderij is dat er aangesloten wordt bij de cliënt en in een context die ertoe doet. Dat betekent niet dat de groenaspecten en de bedrijfsaspecten onbelangrijk zijn, in tegendeel. Op de boerderij zijn bijvoorbeeld aspecten aanwezig als structuur en nuttig werk. Dat zijn aspecten die op ieder mens een positief effect hebben. Daarnaast blijkt een mooie omgeving, werken in het groen en de buitenlucht een goede faciliteit om dagbesteding te bieden. Een zorgboer verwoordt dat op de volgende manier:

Doordat je op de boerderij werkt kom je in contact met de natuur. Door het groen en de frisse lucht komen je zintuigen tot leven. Daardoor kan iemand 'uit zijn hoofd' en weer bij zijn gevoel komen.

3.6.3 Conclusie

Uit de resultaten blijkt dus dat de zorgboerderij een succesvol concept is, doordat er naar een aansluiting met de cliënt gezocht wordt in een context waar een serieus product neergezet wordt. Een succesbepalende factor is de zorgboer die deze cliëntgerichte werkwijze als persoon draagt. De zorgboer bepaalt hoe de kracht van de context naar de cliënt vertaald wordt en heeft te maken met de persoonlijkheid van de zorgboer. Personen die ervoor kiezen om zelf een zorgboerderij op te zetten, kiezen ervoor om anderen te helpen en daar hun levenswerk van te maken. Er zijn een aantal mogelijke verklaringen te noemen voor dit succes, zoals maatschappelijke betrokkenheid, idealisme en bevlogenheid, 'zorgen' dat het boeren bedrijfsproces tot zijn recht komt, een setting waar werk en privé door elkaar lopen en de daaraan mogelijk gekoppelde vanzelfsprekendheid waarmee de zorgboeren hun privéleven combineren met hun werkzaamheden.

4 Conclusies

De centrale vraag van dit onderzoeksproject was: wat zijn de kernkwaliteiten van de zorgboerderij? Deze vraag is onderzocht aan de hand van de dagelijkse gang van zaken op de zorgboerderij en de sociale processen die zich daarin voltrekken. 'Vraaggericht werken' was het uitgangspunt om naar de dagelijkse gang van zaken op de zorgboerderij te kijken. Hierbij werd gekeken naar 2 typen boerderijen (zorgboerderijen met een agrairische achtergrond en boerderijen met een zorgachtergrond) en 2 doelgroepen (jeugd en volwassenen met een psychische achtergrond). De kernkwaliteiten en de verschillende typen van zorgboerderijen hebben consequenties voor de profilering van de zorgboerderij ten behoeve van de professionalisering van de sector zorglandbouw. In dit hoofdstuk worden de onderdelen kernkwaliteiten, bedrijfsopzet en profilering op een rij gezet.

4.1 Kernkwaliteiten

Uit dit onderzoek blijkt dat er op de zorgboerderij aangesloten wordt bij de cliënt en dat de dagbesteding plaatsvindt in een context waar een serieus product wordt neergezet. Uit de interviews blijkt dat cliënten dat als positief ervaren. Bij de taakverdeling aan het begin van de werkdag wordt een match gezocht tussen de capaciteiten van de cliënt en de taken die gedaan moeten worden. Uit de resultaten blijkt dat bij de dagindeling aangesloten wordt bij de capaciteiten van de cliënt. Hierin ligt de nadruk niet zozeer op het zelf keuzes maken door de cliënt en het zelf stappen zetten tijdens het traject, maar zorgt de zorgboer er wel voor dat de ontwikkeling van de cliënt wordt bevorderd en dat de cliënt inzicht krijgt in wat de begeleider doet. Op die manier heeft de cliënt tot op zekere hoogte regie in zijn eigen ontwikkelingstraject. De begeleiding wordt door de cliënten ervaren als een samenwerkingsrelatie op basis van gelijkwaardigheid. De cliënt noemt als aspecten die daarbij een rol spelen: wederzijds respect, vertrouwen, inspraak en zich serieus genomen voelen. De visie van de zorgboeren wordt gekenmerkt door het streven naar respect, interactie en gelijkwaardigheid. Op vrijwel alle zorgboerderijen komt dit tot uiting doordat de zorgboer kijkt naar de persoon achter de cliënt, de cliënt vertrouwen geeft en het handelen aanpast aan de individuele cliënt. Het 'aansluiten bij de cliënt' is een belangrijke succesfactor van de zorgboerderij.

Een tweede bepalende factor is dat de dagbesteding plaatsvindt in een context die ertoe doet. De zorgboerderij is een context waar een serieus product neergezet wordt, waar cliënten meewerken op het bedrijf en waar levende processen plaatsvinden. Het succes van de zorgboerderij wordt voor een groot deel bepaald door de zorgboer. Zijn/haar manier van handelen bepaalt of de cliënt het maximale uit de context kan halen. Uit het onderzoek blijkt dat de zorgboer handelt vanuit een cliëntperspectief, omdat de zorgboer van mening is dat mensen op deze manier met elkaar om behoren te gaan. Deze vanzelfsprekendheid en bevoegenheid waarmee zorgboeren zich inzetten, is kenmerkend voor de zorg die op de zorgboerderij geboden wordt. Waarschijnlijk schuilt de kracht van de zorgboerderij in de werkwijze van de zorgboer en de sociale processen op de zorgboerderij. Die bepalen of de kracht van de context naar de cliënt vertaald wordt.

In de zorgsector wordt gestreefd naar vraaggericht werken. Uit de resultaten blijkt dat de zorgboer aansluit bij die trend. Het proces van plaatsing is echter vanuit cliëntperspectief voor verbetering vatbaar. Dit geldt niet voor de rol van de zorgboer, maar voor het proces van plaatsing. Er zijn al ontwikkelingen gaande om het proces van plaatsing te verbeteren. Een voorbeeld daarvan is de invoering van het PersoonsGebonden Budget (PGB). Het PGB is een middel om cliënten meer regie te geven. In de beleving van de groep respondenten met PGB zijn de effecten daarvan nog niet zichtbaar. Daarmee is niet gezegd dat cliënten op de verkeerde plek zitten, maar dat zij niet het gevoel hebben dat zij regie hebben in dit proces. In dat opzicht kan er dus nog verbetering aangebracht worden.

Er zijn geen fundamentele verschillen in kernkwaliteiten gevonden tussen de doelgroep jeugd en de doelgroep mensen met een psychische hulpvraag. Essentiële factoren die een rol spelen bij de begeleiding (zoals aansluiten bij de cliënt en de regierol) zien we bij beide doelgroepen terug.

Er zijn wel verschillen te vinden tussen de twee doelgroepen wanneer het gaat over de rol die de zorgboerderij speelt in het totale traject van de cliënt. Het betreft onder andere een verschil in functie van zorgboerderij en de vorm van opvang. Deze verschillen hangen enerzijds samen met de behoeften, kenmerken en capaciteit van de cliëntgroep en anderzijds met het beleid en regelgeving ten aanzien van de doelgroep.

4.2 Verschillen in opzet van boerderijen

De verschillen in bedrijfsopzet betreffen zorgbedrijven met agrarische activiteiten en agrarische bedrijven met een zorgfunctie. De hypothese voor dit onderzoeksproject was dat er een tweedeling is in type zorgboerderijen. Dit onderscheid zou cruciaal zijn met betrekking tot het bepalen van de kwaliteiten van de zorgboerderij. Uit de resultaten blijkt echter dat er in de kernkwaliteiten geen verschil is tussen de verschillende typen zorgboerderijen. De essentiële kwaliteiten zijn op beide typen zorgboerderijen waarschijnlijk dezelfde. Maar desondanks lijkt het onderscheid wel te leven onder de zorgboeren. De zorgboeren hebben daarin mogelijk vooroordelen over elkaar.

Er zijn wel nuanceverschillen tussen agrarische bedrijven met een zorgfunctie en zorgbedrijven met agrarische activiteiten te zien: bijvoorbeeld in de mate waarin sprake is van economisch nut, aanwezigheid van werkdruk en het type activiteiten. Daarnaast kwam uit het onderzoek nog een ander resultaat naar voren: het verschil tussen particuliere zorgboerderijen en zorgboerderijen die onderdeel uitmaken van een zorginstelling is niet bepalend voor de kwaliteit van de zorgboerderij. Wel bleek dat wanneer er, in verband met de werkwijze van de instelling, kaders en standaarden strikt gehanteerd moeten worden, de kernkwaliteiten wellicht niet voldoende tot hun recht kunnen komen. Het strikt hanteren van kaders en standaarden bleek medewerkers namelijk te belemmeren in hun handelen. De verschillen die genoemd worden, hebben betrekking op de contextfactoren en zijn niet automatisch te vertalen naar de kwaliteit. Niet de achtergrond van de zorgboer en het onderscheid in de context bepalen de kwaliteit van de zorgboerderij, maar de mate waarin de zorgboer aansluit bij de cliënt is de bepalende factor. Mogelijk zijn er nog andere factoren die verschillen tussen de verschillende typen zorgboerderijen, zoals het verkrijgen van subsidie of de onderlinge concurrentiepositie. Deze factoren zijn echter niet onderzocht.

Het feit dat er verschillen zijn in de bedrijfsopzet van boerderijen wordt soms als een probleem gezien. Maar deze verschillen kunnen wellicht ook effectief ingezet worden bij het maken van een match tussen de vraag van de cliënt en het aanbod van de zorgboerderijen. Sommige cliënten hebben behoefte aan het werken op een productiebedrijf, voor anderen kan dit juist contraproductief zijn.

Vanuit de kernkwaliteiten bekeken zijn de contextfactoren geen primaire factoren om de kwaliteit van de zorgboerderij aan af te meten. Juist de sociale processen die zich binnen deze context afspelen, zijn bepalend voor de kwaliteit van de zorgboerderij. Het spreekt voor zich dat niet alle kernkwaliteiten op de bezochte zorgboerderijen aanwezig zijn. Maar de bezochte zorgboerderijen voldoen wel allemaal in bepaalde mate aan deze kernkwaliteiten.

Bij de profilering naar buiten moet duidelijk worden gemaakt dat:

er geen fundamenteel onderscheid is tussen agrarische bedrijven met een zorgfunctie en zorgbedrijven met agrarische activiteiten.

1. het scheppen van beelden over elkaar en het in stand houden van vooroordelen de onderlinge samenwerking niet bevordert.
2. de kwaliteiten van de zorgboerderij niets te maken hebben met de achtergrond van de zorgboer.

4.3 Het profileren van de zorgboerderij

Uit de interviews blijkt dat zorgboeren zich vaak profileren door de kenmerken van de zorgboerderij te benoemen in plaats van de kwaliteiten. Met deze kenmerken geven zij impliciet de kwaliteiten aan, maar wie naar de kwaliteiten van de zorgboerderij zoekt, moet door de kenmerken heen kijken. Daarnaast blijken zorgboeren zich nogal eens af te zetten tegen de traditionele hulpverlening, bijvoorbeeld bij het beschrijven van de manier van werken. Vanuit het concept van vraaggericht werken ligt het voor de hand dat zorgboeren zich verzetten tegen het werken met

standaard methoden, omdat deze lang niet altijd aansluiten bij de behoeften van de cliënt. Toch blijken zij wel degelijk bestaande methodieken te gebruiken zonder zich dat soms te realiseren. Het is dus van belang de eigen motieven en werkwijze goed onder woorden te brengen.

Een belangrijk aspect bij het profileren van de zorgboerderijen is het 'expliciet maken van het handelen'. Hierin is wel een duidelijk verschil te zien tussen de zorgbedrijven en de agrarische bedrijven. In de gesprekken met zorgboeren bleek een onderscheid tussen zorgboeren met een agogische achtergrond en de zorgboeren met een agrarische achtergrond. Zorgboeren met een agogische achtergrond zijn gewend op hun handelen te reflecteren, erover te praten en dit dus expliciet te benoemen. Zij zijn daardoor in staat om praktische kennis te expliciteren en onder woorden te brengen. Praktische kennis hoeft niet altijd zonder meer geëxpliciteerd te worden, omdat veel van het handelen van individuen is gebaseerd op routine. Bij het overbrengen van die praktische kennis is het wel van belang om dit goed onder woorden te kunnen brengen waardoor het toegankelijk wordt gemaakt voor anderen. Maar het feit dat zorgboeren met een zorgachtergrond goed kunnen expliciteren wat ze doen, zegt niets over hoe zij dat doen. Daar tegenover zegt het feit dat zorgboeren met een agrarische achtergrond het moeilijk vinden om hun handelen te expliciteren ook niets over hun werkwijze. Dus de mate waarin een zorgboer in staat is zijn handelen onder woorden te brengen is niet bepalend voor de kwaliteit van het handelen.

Voor de ontwikkeling en het voortbestaan van de sector is het is wel van belang dat praktische kennis over de kernkwaliteiten expliciet gemaakt wordt. Dan kan kennis verspreid, overgebracht en gebruikt worden. Het overbrengen van kennis is noodzakelijk omdat de kwaliteit van de zorgboerderij afhangt van de sociale processen die op de zorgboerderij plaatsvinden. De zorgboer speelt hierin een grote rol. Omdat de kwaliteit van de zorgboerderij in grote mate wordt bepaald door de betreffende zorgboer is de mate waarin en de manier waarop de kwaliteit wordt geprofileerd van belang. Wanneer de kwaliteit van de zorgboerderij door zorgboeren goed en eenduidig onder woorden wordt gebracht, krijgen stakeholders duidelijke informatie over de kernkwaliteiten van de zorgboerderij. Dat is van belang omdat de zorgboerderij afhankelijk is van cliënten die voor dagbesteding op de zorgboerderij kiezen, indicatiestellers en hulpverleners die cliënten doorverwijzen naar de zorgboerderij en financiers die de zorgboerderij (zij het gedeeltelijk) van inkomsten voorzien.

Praktische kennis moet dus expliciet gemaakt worden. Dit leidt tot een betere profilering, het verbeteren van de discussie over de verschillen in bedrijfsopzet tussen bedrijven en het verbeteren van de communicatie met externe betrokkenen.

Ik heb genoten van de bezoeken aan de zorgboerderijen. Het was bijzonder om kennis te mogen maken met de cliënten en de zorgboeren. Ik werd geraakt door de bevologenheid en betrokkenheid waarmee de zorgboeren zich inzetten. Het was ontzettend mooi om te zien en te horen dat de cliënten het naar hun zin hebben op de zorgboerderij. Tijdens de dataverzameling heb ik met veel interesse verschillende boerderijen bezocht. De ene dag liep ik op een varkensfokkerij, de andere dag op een biologische dynamische tuinderij. Ik heb zelfs een lammetje geboren zien worden, wat een bijzondere ervaring was. *(Noortje van den Nieuwenhuizen)*

5 Discussie

In de discussie worden de resultaten uit de interviews bekeken in het licht van het 'vraaggericht werken'. Daarnaast zullen de effecten van de natuur op het welbevinden van de mens aan de orde komen.

5.1 Vraaggericht werken toepassen in de praktijk

Zoals al aangegeven in hoofdstuk 1, vindt er in de zorgsector een ontwikkeling plaats naar vraaggericht werken, die succesvol is wanneer:

er uitgegaan wordt van de competentie en mogelijkheden van de cliënt;

- de cliënt regie en verantwoordelijkheid heeft;
- er sprake is van integratie en emancipatie;
- de relatie tussen de zorgboer en de cliënt gekenmerkt wordt door wederkerigheid en gelijkwaardigheid.

Deze trend wordt over het algemeen positief ontvangen al worden er ook kanttekeningen geplaatst ten aanzien van het beleid rond marktwerking en privatisering. Op de manier waarop invulling wordt gegeven aan de samenwerking tussen cliënt en begeleider wordt nauwelijks kritiek gegeven. Op dit moment is men in de zorgsector bezig met de implementatie van vraaggericht werken: wat zijn de consequenties voor de huidige manier van werken? Hoe kan invulling gegeven worden aan de nieuwe rol van de cliënt? En wat zijn de gevolgen voor de samenwerkingsrelatie tussen de cliënt en de professional?

Uit dit onderzoek blijkt dat één van de kernkwaliteiten van de zorgboer gelegen is in zijn werkwijze en wordt gekenmerkt door een vraaggerichte manier van werken. De zorgboer sluit aan bij de cliënt, de cliënt heeft een regiefunctie en voelt zich serieus genomen. De zorgboer blijkt er dus in geslaagd te zijn om het vraaggericht werken in de praktijk toe te passen.

5.2 De zorgboerderij als context voor vraaggericht werken

De conclusie van paragraaf 4.1 leidt tot de volgende vraag: biedt de zorgboerderij een goede context voor vraaggericht werken? De zorgboerderij blijkt in ieder geval een aantal voorwaarden te creëren die vruchtbaar zijn:

- De zorgboerderij is een setting van het normale leven;
- Op de zorgboerderij vinden we de maatschappij in het klein;
- De zorgboerderij biedt de veiligheid van een gezin;
- Cliënten worden ontvangen bij mensen thuis;
- Op de zorgboerderij heeft de begeleider ruimte om flexibel om te gaan met regels en protocollen;
- De natuur die aanwezig is op de zorgboerderij heeft mogelijk een positief effect op de mens.

In de inleiding is aangegeven dat de natuur een positief effect heeft op het geestelijk en lichamelijk welbevinden van de mens. Er is nog weinig wetenschappelijk bewijs voor deze effecten. Wel zijn er een aantal essays en studies (voor een overzicht: zie Hassink, 2006) die verkend hebben wat er wetenschappelijk bekend is over de relatie tussen groen en lichamelijk en geestelijk welbevinden.

Bij het thema 'effecten van de natuur op de mens', wordt wat te gemakkelijk uitgegaan van het automatisme, dat de natuur een positief effect heeft. Gelukkig treedt de laatste tijd een verschuiving op van de veronderstelling dat effecten terug te leiden zijn naar de heilzame werking van de natuur, naar de veronderstelling dat effecten veroorzaakt worden door een combinatie van natuur én de sociale processen die plaatsvinden in die context. Mogelijk bepalen de sociale processen die in die context plaatsvinden ook in welke mate de contextfactoren optimaal benut worden. De natuur biedt ongetwijfeld een goede context, maar de effecten daarvan zijn waarschijnlijk afhankelijk van de sociale processen die in deze context plaatsvinden.

Uit de resultaten van de interviews blijkt dat de dagbesteding op de zorgboerderij plaatsvindt

in een omgeving die ertoe doet. Er wordt op de zorgboerderij een serieus product neergezet, cliënten werken mee op het bedrijf en op de zorgboerderij vinden levende processen plaats. Uit het onderzoek blijkt dat het handelen van de zorgboer ook belangrijk is voor de kwaliteit van de zorgboerderij. De zorgboerderij kan een goede context bieden, maar dat de effecten hangen eveneens af van de manier waarop de mogelijkheden van de context benut worden, waarbij de sociale processen een belangrijke rol spelen.

5.3 De kwaliteiten van de zorgboerderij uitdragen

De sociale processen op de zorgboerderij zijn belangrijk voor de kwaliteit van de zorgboerderij. Een belangrijke kernkwaliteit van de zorgboer is dat hij aansluit bij de cliënt en op een vraaggerichte manier werkt. In de zorgsector vindt momenteel de omslag naar vraaggericht werken plaats, maar deze gaat niet zonder slag of stoot, omdat voorzieningen in de traditionele zorgsector gericht waren op het ondervangen van de beperkingen van cliënten. Vraaggericht werken gaat daarentegen uit van de competentie van de cliënt. Uit dit onderzoek blijkt dat zorgboeren er in geslaagd te zijn om aan te sluiten bij de competentie van de cliënt. Daarmee lopen zij dus voorop in de uitvoering van vraaggericht werken.

Nu is het de taak van de zorgboeren om deze kernkwaliteiten uit te dragen. Zorgboeren kunnen de zorgboerderij profileren door de kernkwaliteiten te benoemen en de vraaggerichte werkwijze te expliciteren.

5.4 Hoe verder met de discussie over vraaggericht werken?

Bij vraaggericht werken vormen de integratie en emancipatie van de cliënt in de maatschappij de basiselementen. De vraag is of vraaggericht werken daadwerkelijk leidt tot integratie en emancipatie van de cliënt? In dit onderzoek is niet gekeken naar het effect van vraaggericht werken op de zorgboerderij op andere factoren van het welzijn en functioneren van de cliënt. Wel blijkt dat het vraaggericht werken op de zorgboerderij een aantal in het oog springende gevolgen heeft voor de ontwikkeling van de cliënt, zoals: een toename van het zelfvertrouwen, meer zelfredzaamheid en een vergroting van de assertiviteit. Wanneer mensen zich deze aspecten op de zorgboerderij eigen hebben kunnen maken, kunnen zij daar wellicht ook op andere gebieden gebruik van maken. Of dit ook daadwerkelijk gebeurt, hangt af van meerdere factoren. In de eerste plaats hangt dit af van de persoonlijkheid van de cliënt. Hoe benut hij zijn capaciteiten en hoe gedraagt hij zich in een bepaalde situatie? Daarnaast is de omgeving een belangrijke factor: In hoeverre krijgt de cliënt ook de gelegenheid om inspraak te hebben, wordt hij serieus genomen en is er sprake van gelijkwaardigheid in de relatie met anderen.

Vraaggericht werken is niet automatisch verbonden met integratie en emancipatie van de cliënt, maar voorwaardenscheppend. Vraaggericht werken heeft niet alleen betrekking op de begeleiding in de zorg, maar ook op de bejegening van mensen in het algemeen. Wil vraaggerichtheid invloed hebben op de integratie en emancipatie van de cliënt in de maatschappij, dan moet er in andere settings ook vraaggericht met de cliënt omgegaan worden.

6 Aanbevelingen

Het onderzoek laat zien dat een belangrijke kernkwaliteit van de zorgboerderij gelegen is in het feit dat de zorgboer aansluit bij de cliënt, deze werkwijze draagt als persoon en dat dit plaatsvindt in een context waar een serieus product wordt neergezet. Hier volgen puntsgewijs een aantal aanbevelingen ter bevordering van de verdere ontwikkeling van de zorgboerderij.

6.1 Aanbevelingen voor zorgboeren

- Uit het onderzoek blijkt dat er op de zorgboerderij vraaggericht gewerkt wordt. Het is belangrijk dat hier consequent mee omgegaan wordt en dat dit toegepast wordt op alle factoren die een rol spelen in de dagelijkse gang van zaken. Het proces van plaatsing vanuit cliëntperspectief kan verbeterd worden. Het is van belang meer te investeren in de regie van de cliënt.
- Op dit moment wordt het vraaggericht werken niet geëxpliciteerd bij de profilering van zorgboerderijen. Het is aan te bevelen om de praktische kennis over de manier van werken goed onder woorden te brengen.
- Het is aan te bevelen om de verschillende typen zorgboerderijen (agrarische bedrijven met een zorgfunctie en zorgbedrijven met agrarische activiteiten) effectief naast elkaar in te zetten om zo een betere match tot stand te brengen tussen de vraag van de cliënt en het aanbod van de zorgboerderij.
- Het is van belang om de samenwerking tussen verschillende zorgboerderijen te verbeteren. Door de diversiteit in het aanbod beschikken zorgboerderijen over verschillende capaciteiten en kennis. Deze capaciteiten en kennis kunnen ingezet worden bij het verder ontwikkelen van de sector.

6.2 Aanbevelingen voor beleidsmakers

- Uit het onderzoek komen de kernkwaliteiten van de zorgboerderij naar voren. Bij de beoordeling van de kwaliteit van de zorgboerderijen is niet de mate waarin bedrijfsmatig wordt gewerkt of de achtergrond van de zorgboer van belang, maar de mate waarin zorgboeren over de kernkwaliteiten beschikken.
-

6.3 Aanbevelingen voor onderzoek

- Uit het onderzoek blijkt dat de manier van werken van de zorgboer een grote rol speelt in het succes van de zorgboerderij. Het is onduidelijk welke persoonlijke kenmerken of karaktereigenschappen hiervoor bepalend zijn. In een vervolgonderzoek kan dieper worden ingegaan op de vraag welke kenmerken bepalend zijn voor het succes van zorgboerderijen en hoe deze zijn verdeeld over de verschillende typen zorgboerderij.
- Het type zorgboerderij kan een rol spelen bij het traject van plaatsing van cliënten vanuit verschillende doelgroepen. Naar deze verschillende rollen van de zorgboerderij is in dit project geen onderzoek gedaan. Om hierover duidelijkheid te verschaffen dient onderzoek gedaan te worden vanuit die invalshoek.
- In dit onderzoek zijn de kernkwaliteiten van de zorgboerderij in kaart gebracht. Het is aan te bevelen om binnen de sector een evaluatieproces op te zetten waarin zorgboerderijen geëvalueerd worden aan de hand van deze kernkwaliteiten.

Literatuur

Baarda, D., de Goede, M., Teunissen, J. (2001), *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Blom, G. (2007). *Specifieke kwaliteiten van zorgboerderijen ten opzichte van reguliere zorg; Plan van Aanpak*. Wageningen.

Bons, A., Janssen, R. (2002). Vage sturing: een cosmetische ingreep? In H. Bosselaar (red), *Vraagsturing, de cliënt aan het roer in de sociale zekerheid en zorg* (pp. 73-86). Utrecht: Jan van Arkel.

Bosselaar, H. (2002). *Vraagsturing, de cliënt aan het roer in de sociale zekerheid en zorg*. Utrecht: Jan van Arkel.

Coenen-Hanegraaf, M., Valkenburg, B., Ploeg, M., Coenen, H. (1999). *Begeleid werken, theorie en methodiek van een individuele, vraaggerichte benadering*. Utrecht: Uitgeverij Jan van Arkel.

Coenen-Hanegraaf, M., Valkenburg, B. (2002). Arbeidsintegratie op basis van een individuele, vraaggerichte benadering. In H. Bosselaar (red), *Vraagsturing, de cliënt aan het roer in de sociale zekerheid en zorg* (pp. 87-108). Utrecht: Jan van Arkel.

Duyvendak, J.W., Knijn, T., Kremer, M. (2006). *Policy, people, and the new professional*. Amsterdam: Univesity Press.

Garretsen, H., Bongers, I., Rijckmans, M. (2002). Zorgen om de Nederlandse zorg. Is vraagsturing een oplossing? In H. Bosselaar (red), *Vraagsturing, de cliënt aan het roer in de sociale zekerheid en zorg* (pp. 65-72). Utrecht: Jan van Arkel.

Gezondheidsraad & RMNO, (2004). *Natuur en gezondheid. Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden. Deel I van een tweeluik. Verkenning van de stand der wetenschap*. Gezondheidsraad en RMNO, Den Haag.

Gilbert, N. (2004). *Transformations of the welfare state*. New York: Oxford University Press.

Hassink, J. (2006). *Gezond door landbouw en groen*. Assen: Van Gorcum.

Hassink, J. (2007). *Current status and potential of care farms in the Netherlands*. Wageningen: Plant Research International.

Ketelaars, D., Erp, N. van, Hassink, J. (2002). *Landbouw en zorg in beeld. Blik op heden en toekomst*. Wageningen: Plant Research International.

Omslag. (1997). *Ontmoeting landbouw en zorg. Inventarisatie praktijkervaringen zorgboerderijen*. Zutphen: Uitgeverij Roodbont.

Oomen, E. (2002). *Zorg en landbouw, op weg naar verbindingslandbouw*. Driebergen: Kerk en Wereld.

Valkenburg, B., Coenen, H. (2002). Een aantal overwegingen over de maatschappelijke betekenis van een individuele, vraaggerichte benadering. In H. Bosselaar (red), *Vraagsturing, de cliënt aan het roer in de sociale zekerheid en zorg* (pp. 26-50). Utrecht: Jan van Arkel.

Weezel, L.G. van, Waaldijk, K. (1989). *Doelgroepen in de residentiële hulpverlening*. Alphen aan de Rijn/Brussel: Samson Uitgeverij.

Internetsites

www.landbouwzorg.nl
www.zorgboeren.nl

Bijlage I

Respondenten op de zorgboerderijen

Zorgboerderij	Interview	Kenmerken
De Es	1. Zorgboer Anna	
	2. Cliënt	Man, Ggz problematiek
	3. Cliënt	Vrouw, burn out
De Eburon	4. Zorgboer Theo	
	5. Cliënt	Jongen, 17 jaar, gedragsproblemen
Andy's Hoeve	6. Cliënt	Jongen, 14 jaar, autisme, ADHD licht verstandelijk beperkt
	7. Cliënt	Jongen, 17 jaar, gedragsproblemen
	8. Zorgboer Aranka	
's Heeren loo	9. Begeleider Ben	
	10. Cliënt	Vrouw, Verstandelijke beperking, Psychische hulpvraag, Autistisch
	11. Cliënt	Vrouw, verstandelijke beperking psychische hulpvraag
Groencentrum Klein Westland	12. Cliënt	Man, ex verslaafde ex gedetineerde, Corsacov patiënt
	13. Cliënt	Man, depressief, burn-out
	14. Begeleider Bas	
Familie Hilkens	15. Cliënt	Meisje, 17 jaar, borderline
	16. Cliënt	Meisje, 15 jaar, licht verstandelijke beperkt
	17. Zorgboer Frieda	
Familie van der Steen	18. Cliënt	Jongen, 15 jaar, gedragsproblemen
	19. Zorgboer Cecile en Wiljon	
Zonnehoeve	20. Zorgboer Piet	
	21. Cliënt	Jongen, 17 jaar, gedragsproblemen
	22. Cliënt	Meisje, 16 jaar, onveilig gezinssysteem
Groei-end	23. Cliënt	Man, depressief, overspannen verslaafd aan alcohol
	24. Cliënt	Man, autistisch
	25. Zorgboer Sietse	
Klaverweide	26. Cliënt	Vrouw, overspannen
	27. Zorgboer Anita en Jos	
	28. Cliënt	Man, Alzheimer
Thedinghsweert	29. Client	Meisje rond de twintig, verstandelijk beperkt
	30. Begeleider	

Bijlage II

Specifieke karakteristieken van de zorgboerderijen

De Es

- Zorgbedrijf met agrarische activiteiten.
- Biologisch dynamische tuin
- Zorgboerin, hulpverleners achtergrond en zorgboer met agrarische achtergrond
- Doelgroep: psychische problematiek, reïntegratie, psychiatrie.
-

De Eburon

- Zorgbedrijf met agrarische activiteiten
- Zorgboeren hebben beide in de jeugdhulpverlening gewerkt
- Doelgroep: jeugdzorg
- Zowel dieren aanwezig, planten verbouwen en verkopen, camping naast de zorgboerderij.
-

Andy's Hoeve

- Zorgbedrijf met agrarische activiteiten
- Hoge diversiteit dieren
- Doelgroep: jeugd
- Zorgboer is gedragswetenschapper

's Heeren loo

- Instellingsboerderij
- Op het instellingsterrein
- Begeleiders zijn in dienst van de instelling
- Afdeling dieren, afdeling kantoor en afdeling tuin.
- Doelgroep: verstandelijke beperking en psychische problematiek

Groencentrum Klein Westland

- Instellingsboerderij bij Parnassia, instelling voor volwassenen met psychotische aandoeningen en ouderen met psychische en geheugenproblemen.
- Agrarisch tuin en kwekerijbedrijf
- Begeleiders zijn werknemers van Parnassia
- Doelgroep: mensen met een psychische hulpvraag

Familie Hilkens

- Agrarisch bedrijf met zorgfunctie
- Varkensfokkerij
- Doelgroep: jeugd

Familie van der Steen

- Agrarisch bedrijf met zorgfunctie
- Melkveebedrijf
- Doelgroep: jeugd
- Cliënten wonen ook bij het gezin in

Zonnehoeve

- Tussenvorm tussen agrarisch bedrijf met zorgfunctie en zorgbedrijf met agrarische activiteiten
- Melkveebedrijf, stoeterij, bakkerij en gezinshuizen
- Doelgroep: jeugd

Groei-end

- Zorgbedrijf met agrarische activiteiten
- Zorgboer achtergrond als sociaal psychiatrisch verpleegkundige
- Doelgroep: mensen met een psychische hulpvraag
- Zowel dieren te verzorgen als planten te verbouwen

Klaverweide

- Agrarisch bedrijf met zorgfunctie
- Melkveebedrijf
- Doelgroep: mensen met psychische hulpvraag
-

Thedingsweert

- Instellingsboerderij met bakkerij en winkel
- Niet op het instellingsterrein
- Doelgroepen: mensen met verstandelijke beperking en psychische achtergrond
- Akkerbouw, veeteelt en kasteelt

Bijlage III

Vragenlijst cliënten

1. Plaatsing

- Hoe ben je hier zo gekomen?
- Vertel eens hoe ging dat?
- Heb jij contact opgenomen of ging dat via een begeleider?
- Heb je ook ergens anders aan gedacht?
- Waarom heb je voor deze zorgboerderij gekozen?
- Hoe ging de kennismaking, manier van intake/kennismaking?
- Heb je een gesprek gehad of even rondgelopen op de zorgboerderij?
- Met wie en waarover is er besproken?
- Heb je een dagje meegelopen?
- Hoe ging dat?

2. Dagbesteding

- Je bent gisteren de hele dag hier geweest, vertel eens hoe ziet zo'n dag er bij jou uit?
- Wat heb je gedaan, en wat heb je daarna gedaan?
- Met wie heb je gewerkt?
- Wat vind je hier nou het leukst?
- En wat vind je het minst leuk?
- Wat zou je missen als je niet naar de zorgboerderij kon gaan?
- Heb je wel eens ergens anders gewerkt?
- Wat is het verschil met werken op de zorgboerderij?
- Wat is er anders dan hier?
- Hoeveel dagen kom je hier?
- Wat doe je op andere dagen, als je hier niet komt?
- Wat is het verschil met een dag dat je niet op zorgboerderij bent?

3. Dagindeling

- Hoe begint je dag?
- Hoe laat begin je?
- Wie bepaalt dat, heb je dat samen afgesproken?
- Heb je wel eens pauze?

4. Taakverdeling

- Hoe gaat de verdeling van de werkzaamheden?
- Wat voor taken doe je?
- Bepaal je zelf welke taken je doet?

6. Begeleiding

- Heb je wel eens gesprekken?
- Met wie heb je een gesprek?
- Wie neemt initiatief voor het gesprek?
- Zijn dit gesprekjes tijdens het werk of in de kantine/kantoor?
- Waar gaan de gesprekken over?
- Wat vind je daarvan?

Bijlage IV

Vragenlijst zorgboeren

1. Algemeen

- Wat voor soort zorgboerderij heeft u: woon of dagbesteding?
- Wat was uw motivatie om een zorgboerderij te starten?
- Wat is de doelgroep: hoeveel, leeftijd, problematiek?
- Wonen de cliënten zelfstandig?
- Wat doen de cliënten de rest van de week?

2. Dagindeling

- Hoe ziet de dag eruit (gezamenlijke start), dagindeling?
- Is er overleg over de werktijden en pauzes?
- Hoe verloopt overleg over werktijden?
- Wanneer vindt dat plaats? (per dag, per week)
- Hoe wordt daar over gesproken?
- Wie heeft de regie in handen van dit gesprek?
- Hoe vindt de besluitvorming plaats?

3. Taakverdeling

- Wordt er een taakverdeling gedaan?
- Hoe ziet de verdeling van de werkzaamheden eruit?
- Hoe verloopt de taakplanning?
- Waar let de begeleider op bij verdeling van de werkzaamheden?
- Wie heeft de regie bij deze taakverdeling?
- Hoe wordt er uiteindelijk besloten?

4. Werkwijze

- Op welke manier wordt er gewerkt?
- Volgens bepaalde methodiek of visie?
- Wat voor begeleiding is er?
- Wat gebeurt er op het vlak van de begeleiding?
- Wie doet de begeleiding?
- Hebben de cliënten andere begeleiding naast de zorgboerderij?
- Hoe vindt er afstemming plaats met andere begeleiders van de cliënt?
- Is er een intakegesprek? Hoe ziet dat eruit?
- Waar vindt u dat u op moet letten bij het intake gesprek?
- Hoe vaak zijn er evaluatie-/begeleidingsgesprekken?
- Zijn dit formele gesprekken of zijn er gesprekjes tijdens het werk?
- Welke onderwerpen komen aan bod?
- Wie bepaalt de onderwerpen?
- Wat is het status van het gesprek, begeleiding (persoonlijke ontwikkeling) of ook functioneringsgesprek?
- Wie voeren die gesprekken?
- Wie neemt initiatief voor dit soort gesprekken?

5. Kwaliteiten

- Welke specifieke kwaliteiten ziet u van deze zorgboerderij?

6. Verschil zorgbedrijf met agrarische activiteiten en agrarisch bedrijf met zorgfunctie
- Zoals u weet zijn er verschillende typen zorgboerderijen?
 - Vindt u uw zorgboerderij zorg- of landbouwgericht en waarom?
 - Is verschil in werkwijze?
 - Welke kennis/capaciteiten zijn nodig om begeleiding te bieden?
 - Hoe wordt zorg gefinancierd?
 - Is de zorgboerderij onderdeel van een zorginstelling of een zelfstandig bedrijf?
 - Hoe ziet u zichzelf: als de boer of als de begeleider?
 - Hoe ziet u de deelnemer: als cliënt, medewerker, hulpboer, collega?
 - Wat voor relatie heeft u met de cliënt? (professionele distantie of ook privé contact)
 - Hoe ziet u tegenstrijdige eisen door tweeledig bedrijf (zorg en landbouw)?
 - Voorbeeld, cliënt wil gesprek klant wil 100 kistjes appels: wat doet u?

Bijlage V

Protocollen voor observatie

Dagindeling

- Dagindeling, hoe ziet de dag eruit.
- Wat zijn de werktijden: van 9 tot 4 of de landbouwtijden Pauzes, hoe vaak.
- Wie bepaalt de werktijden (cliënt of begeleider of samen).
- Hoe komen deelnemers naar de zorgboerderij: met busje van instelling of met eigen vervoer.
- Soort activiteiten, wat voor activiteiten/werkzaamheden worden er uitgevoerd.

Begeleiding

- Hoe ziet de begeleiding eruit.
- Interactie, hoe wordt er gereageerd door begeleider op cliënt (geluisterd, vraag serieus genomen, aansluiten bij cliënt).
- In hoeverre wordt er gereageerd met oog op het traject van de cliënt (aansluiten).
- Attitude begeleider: mate van ondernemerschap, hulpverlener.
- Opleiding en werkervaring begeleiders: hebben de mensen die cliënten begeleiden een landbouwopleiding of zorgopleiding of beide en wat voor werkervaring hebben ze.

Verschil zorgbedrijf met agrarische activiteiten en agrarisch bedrijf met zorgfunctie

- Samenstelling werkgemeenschap: wat is de grootte van de groep, aantal doelgroepen; diversiteit aan doelgroepen; aantal cliënten; verhouding cliënten - niet cliënten; soort cliënten.
- Status van deelnemer: cliënt /medewerker/deelnemer.
- Doel: staat de zorg of landbouw centraal: hoe belangrijk is het behalen van een optimale productie van goede kwaliteit: hiërarchie van doelen.
- Afzet: worden producten verkocht en waar: (klanten buiten zorgcircuit).
- Werkzaamheden: integratie van landbouw en zorg: in welke mate werken deelnemers mee in het productiedeel van het bedrijf.
- Locatie: is de boerderij op een instellingsterrein of erbuiten.
- Organisatievorm: is de zorgboerderij onderdeel van een zorginstelling of een zelfstandig bedrijf.

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Wetenschapswinkel Wageningen UR

De Wetenschapswinkel is een onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Allerlei maatschappelijke organisaties, actiegroepen of verenigingen kunnen hier terecht met een vraag of probleem op het werkkterrein van Wageningen UR.

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
tel. (0317) 48 39 08
e-mail: wetenschapswinkel@wur.nl
www.wetenschapswinkel.wur.nl